

DOCUMENTA PRAGENSIA
XXXII/2

DOCUMENTA PRAGENSIA
XXXII/2

Řídí Václav Ledvinka a Jiří Pešek

ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY

MĚSTA VE STŘEDOVĚKU A RANÉM NOVOVĚKU JAKO BADATELSKÉ TÉMA POSLEDNÍCH DVOU DESETILETÍ

Stati a rozšířené příspěvky z 30. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy,
uspořádané ve dnech 11. a 12. října 2011 v Clam-Gallasově paláci v Praze

Sestavili Olga Fejtová, Michaela Hrubá, Václav Ledvinka, Jiří Pešek
a Ludmila Sulitková s redakční radou

STÄDTE IM MITTELALTER UND IN DER FRÜHEN NEUZEIT ALS FORSCHUNGSTHEMA IN DEN LETZTEN ZWANZIG JAHREN

Abhandlungen und erweiterte Beiträge der 30. wissenschaftlichen Konferenz des Archivs
der Hauptstadt Prag, veranstaltet am 11. und 12. Oktober 2011
im Palais Clam-Gallas in Prag

Zusammengestellt von Olga Fejtová, Michaela Hrubá, Václav Ledvinka, Jiří Pešek
und Ludmila Sulitková in Zusammenarbeit mit dem Redaktionsrat

TOWNS AND CITIES IN THE MIDDLE AGES AND THE EARLY MODERN PERIOD AS A RESEARCH TOPIC OVER THE PAST TWO DECADES

Papers and expanded works from the 30th Research Conference of the Prague City Archives,
held on 11 and 12 October at the Clam-Gallas Palace in Prague

Compiled by Olga Fejtová, Michaela Hrubá, Václav Ledvinka, Jiří Pešek
and Ludmila Sulitková with the editorial board

SCRIPTORIVM

Praha 2013

Šéfredaktor: Doc. PhDr. Václav Ledvinka, CSc.

Redakční rada:

PhDr. Olga Fejtová, Ph.D., Doc. PhDr. Michaela Hrubá, Ph.D.,
PhDr. Hana Jordánková, Doc. PhDr. Václav Ledvinka, CSc. (předseda),
Dr. Robert Luft, PhDr. Miloslava Melanová, Prof. Dr. Zdzisław Noga,
Prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc., Prof. PhDr. Roman Prahel, CSc., Doc. PhDr.
Marie Ryantová, CSc., Dr. Simona Slanická, Mgr. Tomáš Sterneček, Ph.D.,
Mgr. Hana Vobrátilková, Ph.D., Prof. Dr. Volker Zimmermann

Lektorovali:

Doc. PhDr. Josef Hrdlička, Ph.D.

Doc. Dr. Ludmila Sulitková, CSc.

- © Archiv hlavního města Prahy, 2013
- © Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně
v Ústí nad Labem, 2013
- © Olga Fejtová, Michaela Hrubá, Václav Ledvinka, Jiří Pešek,
Ludmila Sulitková, 2013

ISBN 978-80-86852-63-8 (Archiv hl. m. Prahy)

ISBN 978-80-7414-710-4 (Filozofická fakulta UJEP v Ústí nad Labem)

ISBN 978-80-88013-10-5 (Scriptorium)

ISSN 0231-7443

Sborník je zařazen na European Reference Index for the Humanities / ERIH

OBSAH / INHALT / CONTENTS

JAROSLAV MILLER, Výzkum českých měst mezi minulostí a budoucností [Die Erforschung der böhmischen Städte zwischen Vergangenheit und Gegenwart].....	9
MARTIN MUSÍLEK, Městská společnost a prostor. Problémy a možnosti využití sociální topografie při výzkumu středověkých měst [Städtische Gesellschaft und Raum. Probleme und Nutzungsmöglichkeiten der Sozialtopographie bei der Erforschung mittelalterlicher Städte].....	23
MAREK ĎURČANSKÝ. Komparativní přístup ve výzkumu dějin správy českých měst v raném novověku – dosavadní výzkum a výhledy do nejbližší budoucnosti [Der komparatistische Ansatz in der Verwaltungsgeschichte der böhmischen Städte in der frühen Neuzeit – die bisherige Forschung und die Perspektiven für die nahe Zukunft]	43
OLGA FEJTOVÁ, Měšťanské elity v období raného novověku jako badatelské téma domácí historiografie v kontextu evropských výzkumů posledních dvou desetiletí [Bürgerliche Eliten in der frühen Neuzeit als Forschungsthema der tschechischen Historiographie im Kontext der europäischen Forschungen der letzten zwei Jahrzehnte].....	55
PETER BRINDZA, Aktuálne metodologické otázky výskumu mestských elit novovekých slobodných kráľovských miest Uhorska z pohľadu genealógie a archontológie [Aktuelle methodische Fragen zur Erforschung der städtischen Eliten in den frühneuzeitlichen freien Königsstädten Ungarns aus Sicht der Genealogie und der Archontologie]	79
VÁCLAV CHMELÍŘ, Raně novověká šlechta ve městech a česká historiografie posledních dvaceti let. Prameny a perspektivy [Der frühneuzeitliche Adel in den Städten und die tschechische Geschichtsschreibung der letzten zwanzig Jahre. Quellen und Perspektiven].....	93
MICHAELA HRUBÁ, Zaměřeno na měšťanky. Genderové výzkumy v kontextu domácího raně novověkého urbánního bádání v posledních dvou desetiletích [Auf die Bürgerinnen konzentriert. Genderstudien im Kontext der tschechischen frühneuzeitlichen Stadtforschung in den letzten zwei Jahrzehnten]	103
JAN KILIÁN, Města, třicetiletá válka a středoevropská historiografie uplynulého čtvrtstoletí [Die Städte, der Dreißigjährige Krieg und die mitteleuropäische Historiographie des letzten Vierteljahrhunderts]	125

JIŘÍ MIKULEC, Výzkum církve a náboženského života v raně novověkých městech [Die Erforschung der Kirche und des religiösen Lebens in den frühneuzeitlichen Städten]	139
PAVEL KŮRKA, Dějiny farnosti v západoevropské historiografii [Die Geschichte der Pfarrei in der westeuropäischen Geschichtsschreibung]	153
LESZEK ZYGNER, Die Stadt und die Kirche. Die Kirchengeschichte in der Forschung zur mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Stadtgeschichten in Polen (ein Forschungsüberblick) [Town and church. Church history in research on the history of medieval and Early Modern period towns in Poland (an overview of research)].....	161
PETR KREUZ, Dějiny pozdně středověkého a raně novověkého městského soudnictví v českých zemích v české historiografii posledních dvaceti let [Die Geschichte der spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen städtischen Gerichtsbarkeit in den böhmischen Ländern in der tschechischen Historiographie der letzten zwanzig Jahre]	179
GERD SCHWERHOFF, Die spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Städte als Laboratorien der historischen Kriminalitätsforschung [Late medieval and Early Modern period towns as a laboratory for the historical research of criminality].....	201
JOSEF KADEŘÁBEK, Komunikace ve městech v době protireformace. Nástin vývoje a perspektiv domácí historiografie [Die Kommunikation in den Städten in der Zeit der Gegenreformation. Eine Skizze der Entwicklung und der Perspektiven der tschechischen Historiographie].....	215
VÍT VLNAS, Raně novověká města v českých zemích jako předmět uměleckohistorického výzkumu posledních dvou desetiletí [Die frühneuzeitlichen Städte in den böhmischen Ländern als Gegenstand der kunsthistorischen Forschung der letzten beiden Jahrzehnte]	227
KLARA KACZMAREK-LÖW, Die öffentliche Profanarchitektur in den Städten der Böhmisches Krone um 1500 als Ausdruck der Repräsentation. Stand und Perspektiven der Forschung [Public profane architecture in the towns of the Bohemian Crown around the year 1500 as an expression of representation. The status and research prospects]	239
VLADISLAV RAZÍM, Stavebněhistorický výzkum středověkých a raně novověkých měst v České republice během posledních dvou desetiletí [Die Bauhistorische Forschung zu mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Städten in der Tschechischen Republik während der letzten zwei Jahrzehnte]	275

EVA CHODĚJOVSKÁ – EVA SEMOTANOVÁ, Dějiny měst, ikonografické a kartografické prameny, metody a výstupy v posledním dvacetiletí [Stadtgeschichte, ikonographische und kartographische Quellen, Methoden und Ergebnisse der letzten zwanzig Jahre]	293
RALPH ANDRASCHEK-HOLZER, Zwischen „Ikonographie“ und Kulturgeschichte: Stadtansichten in der neueren Forschung [Between ‘iconography’ and the history of culture: Vedute in the latest research]	329
IVANA EBELOVÁ, Zpřístupňování pramenů k problematice českých raně novověkých měst v české historiografii [Die Erschließung von Quellen zu den böhmischen frühneuzeitlichen Städten in der tschechischen Historiographie]	339
MARIE TOŠNEROVÁ, Městská historiografie raného novověku v českých zemích jako badatelské téma posledních dvou desetiletí [Die städtische Geschichtsschreibung der frühen Neuzeit in den böhmischen Ländern als Forschungsthema der letzten zwei Jahrzehnte]	349
CHRISTIAN SPEER, Stand und Perspektiven der Stadtbuchforschung – ein Überblick [The status and prospects for the research of town books – an overview]	367
ULRIKE SIEWERT – JENS KLINGNER – ROBERT MUND, <i>Daz man die beschreibe zu eime ewichliche gedechtnisse unde zu einer ewigen bewisunge.</i> Die städtische Überlieferung Dresdens – Aktuelle Editionsprojekte zur mittelalterlichen Stadtgeschichte [The Dresden archives – current publication projects on the medieval history of the city]	395
PAVEL KOČMAN, Židé v moravských městech a městečkách ve středověku a v raném novověku [Die Juden in den mährischen Städten und Minderstädten im Mittelalter und in der frühen Neuzeit]	425
MARIE BUŇATOVÁ, Židovské a křesťanské ekonomické elity v předbělohorské Praze (1577–1618) [Jüdische und christliche Wirtschaftseliten in Prag in der Epoche vor der Schlacht am Weißen Berg (1577–1618)]	445
STEFAN Inderwies, Kleine Stadt, große Bedeutung? Die Stadtgeschichtsforschung in Holstein – ein Forschungsüberblick [Small city, great importance? The study of the history of cities in Holstein – a research overview]	477
ALEXANDER QUERENGÄSSER, Stadtgründungen der Wettiner in der Mark Meißen im Mittelalter [The founding of towns by the Wettin family in the Margraviate of Meissen in the Middle Ages]	511

NINA KÜHNLE, „Mein Land hat kleine Städte.“ Perspektiven der Kleinstadtforschung am Beispiel des spätmittelalterlichen Württemberg [‘My country has small cities.’ Perspectives on the research of small cities using the example of late medieval Württemberg]	531
OLIVER AUGE, Vom Städtebund zur kaufmännischen Interessensgemeinschaft. Der Beitrag der Hansehistoriker zur Stadtgeschichtsforschung der letzten 20 Jahre [From a federation of towns to a merchant guild. An article from a Hanseatic League historian on the research of urban history over the past two decades]	563
* * *	
VERONIKA KNOTKOVÁ – MARTINA POWER, X. sjezd českých historiků [X th Congress of Czech Historians].....	579
* * *	
KATARÍNA NÁDASKÁ, Stredoveké Košice ako výskumná otázka v slovenskej medievistike s dôrazom na problematiku počiatkov mesta [Das mittelalterliche Kaschau als Forschungsthema der slowakischen Mediävistik unter besonderer Berücksichtigung der städtischen Anfänge]	587
JAROSLAV DOUŠA, Plzeň v letech 1547–1618. Poznámky k některým problémům vývoje města na základě dosavadního stavu znalostí [Pilsen in den Jahren 1547–1618. Anmerkungen zu einigen Problemen der Stadtentwicklung anhand des bisherigen Forschungsstandes]	629
BOHDAN KAŇÁK, Podíl Státního okresního archivu Olomouc na výzkumu dějin měst ve středověku a v raném novověku v oblasti jeho územní působnosti za léta 1991–2011 [Der Anteil des Staatlichen Bezirksarchivs Olmütz an der Stadtgeschichtsforschung zu Mittelalter und früher Neuzeit im Bereich seiner territorialen Zuständigkeit in den Jahren 1991–2011]	641
Summary / Zusammenfassung (<i>Olga Fejtová</i>)	657
Seznam autorů	705

RESUMÉ

OLGA FEJTOVÁ

JAROSLAV MILLER

Výzkum českých měst mezi minulostí a budoucností

Text zachycuje metodologický posun bádání v oblasti dějin měst, resp. urbánních dějin v českých zemích během posledních dvaceti let. Současný trend je charakterizován pojmy historický výzkum měst, urbánní historiografie a urbánní studia. Patrná je vzrůstající mezinárodní spolupráce, využití moderních technologií (s upozorněním na jejich limity) i jisté etablování českých a moravských badatelů všech generací v evropských i světových odborných kruzích. I díky jejich úsilí je patrný vzrůstající mezinárodní zájem o středo-, jiho- či východoevropský urbánní prostor. Jedním z mnoha dokladů, vyjma publikačních úspěchů, je pořadatelsví 11. kongresu Evropské asociace pro urbánní dějiny v Praze v roce 2012. Výzkumná centra jsou celkem rovnoměrně rozprostřena do různých akademických i vědeckých pracovišť v Čechách a na Moravě, konkurence tato pracoviště nutí k profesní specializaci.

MARTIN MUSÍLEK

Městská společnost a prostor. Problémy a možnosti využití sociální topografie při výzkumu středověkých měst

K rozvoji sociotopografického bádání docházelo od konce šedesátých let minulého století zejména v polské a německé historiografii. V českém vědeckém prostředí nebyla debata týkající se konstituování sociální topografie a rozvoje jejích pracovních metod reflektována. Výjimky představují pouze některé podnětné studie Jaroslava Mezníka a Martina Nodla. Sociální topografie řeší otázky, jakým způsobem společenské uspořádání utvářelo sídlištní prostor a jak konstituování určité sídlištní struktury zpětně ovlivňovalo životní podmínky a společenské vztahy jejích obyvatel. Vlastním cílem tohoto metodického pojetí není popis určitého stavu, ale naopak snaha o zachycení dynamických proměn městské společnosti a prostoru. Problematický sociotopografický metodický přístup některých badatelů spočívá v tom, že nejdříve na náměstích, poté v jednotlivých ulicích a nakonec na předměstích sledují, kolik zde žilo příslušníků městských elit, různých řemesel nebo živností, případně reprezentantů cechů a městské správy. Posléze se pokoušejí určit prestižní části města

na základě toho, jaký počet jejich obyvatel působil v městské správě nebo ve správě cechů. Tato zpracování však zůstávají pouze u statistického zhodnocení a popisného představení. Chceme-li poznat skutečnou sociální topografii, musíme příslušníky daných společenských vrstev rozlišovat nikoli pouze podle vykonávaného zaměstnání nebo podle jejich podílu na městské správě například prostřednictvím ob-
sazování míst v městské radě, ale zároveň na základě majetku, který zkoumaní obyvatelé vlastnili.

Za centrální oblast sociální topografie lze považovat výzkum sociální stratifikace městského obyvatelstva a sledování počtu příslušníků různých řemesel nebo živností a jejich rozložení v městském areálu. Z prostorového hlediska sociální topografie zkoumá v první řadě rozdělení městského areálu na příslušné části (čtvrti, farnosti apod.), dále polohu, tvar, velikost a uspořádání domovních parcel, zahrad a městských hřbitovů nebo konečně vliv terénních poměrů, požárů či městských stavebních nařízení na utváření městského půdorysu. Hranice sociálnětopografické rekonstrukce lze spatřovat především v absenci relevantních pramenných dokladů, kdy pro období středověku jsme limitováni zejména nedostatkem skutečně „tvrdých“ dat pro sociální diferenciaci obyvatelstva.

Novum sociální topografie spočívá v interdisciplinárním přístupu. Prostřednictvím prosopografické analýzy, stavební historie a archeologie můžeme rozkrývat mnohdy netušené sociálně-prostorové sítě a tím sledovat problémy, o nichž středověké prameny bezprostředně nevypovídají. Rozkrývání životních osudů jedinců, sledovaných zároveň se společenským a prostorovým vývojem dané městské lokality, přináší nejen nové souvislosti a interpretační možnosti, ale rovněž může vést k prohloubení našich poznatků o mnohovrstevné středověké, ale i raně novověké městské společnosti.

autorské resumé

MAREK ĎURČANSKÝ

Komparativní přístup ve výzkumu dějin správy českých měst v raném novověku – dosavadní výzkum a výhledy do nejbližší budoucnosti

Příspěvek sestává ze tří částí. V první, nejobsaáhlejší z nich je shrnuta dosavadní literatura k dějinám správy českých měst v raném

novověku. Starší historiografie zkoumala jednotlivé lokality spíše izolovaně. V meziválečném období se výzkum raně novověké správy zaměřil na centrální úřady habsburské monarchie, resp. úřady v rámci velkých měst, zejména pražských. Od počátku padesátých let 20. století začínají vycházet, zprvu zejména v souvislosti se soustavným zpracováním městských archivů, dílčí studie o politických elitách a správě jednotlivých větších i menších měst (zvláště ve Sborníku archivních prací a regionálních vlastivědných periodikách), které již umožňují vzájemné srovnání. V poslední době byly publikovány také historiko-antropologickými přístupy ovlivněné studie o základních rituálech městské správy (obnovy městských rad).

Druhá část příspěvku sestává z krátkého zamyšlení nad možnými směry budoucího výzkumu na příkladu několika inovativních a inspirativních studií z posledních let (Jaroslav Douša, Bohumír Roedl, Jan Lhoták, Josef Hrdlička). Vedle srovnání napříč různými funkčními typy raně novověkých měst autor pléduje pro srovnání v rámci vnitřně uzavřených celků se stejným právním základem (královská města, vrchnostenská města v rámci jednoho panství). Nepřekročitelným limitem výzkumu je omezené dochování pramenů pro některá města; situaci ztěžuje rovněž velmi malý počet vydaných pramenů, zvláště v případě paleograficky náročných a – v širším kontextu – čtenářsky málo atraktivních úředních knih (radní manuály). Domácí situace do jisté míry kontrastuje se stavem v německé a rakouské historiografii, kde je výzkum i ediční praxe na tomto poli podstatně dál.

Ve třetí části příspěvku autor ve stručnosti sumarizuje své zkušenosti z vlastního výzkumu, v jehož rámci byly pro vzájemné srovnání zvoleny správní instituce a částečně také jejich personální obsazení ve třech typech měst jednoho regionu (královské město, vrchnostenské město, vrchnostenské městečko).

autorské resumé

OLGA FEJTOVÁ

Měšťanské elity v období raného novověku jako badatelské téma domácí historiografie v kontextu evropských výzkumů posledních dvou desetiletí

Příspěvek přibližuje prosazení výzkumu konceptu elit po roce 1989 v rámci české historiografie, která se věnovala městským,

respektive urbánním dějinám. Nejprve jsou přiblíženy starší výzkumy k dějinám městské správy, soustředěné na problematiku městských rad a metodické debaty k termínu patriciát v českém městském prostředí především období středověku.

Vlastní přehled domácích výzkumů městských dějin posledních dvou desetiletí ukazuje prvotní aplikaci sociologického paradigmatu elit v díle Zdeňka Vybírala i první pokusy o definování raně novověkých měšťanských elit, opírající se o jejich funkční vymezení v pracích Michaely Hrubé a Ludmily Sulitkové. Tuto etapu domácího bádání završila konference pořádaná roku 2002 Archivem hlavního města Prahy pod názvem „Pražské měšťské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil“. Konferenční jednání a následně vydaný sborník, inspirovány zahraničními výzkumy, především sumarizovaly metodologické otázky bádání konceptu elit v českých zemích a zahájily debatu o jeho využití v různých typech českých a moravských měst období středověku a především raného novověku. V terminologické diskusi se na konferenci badatelé přiklonili k akceptování relativně široce vymezeného teoretického konceptu elit, převzatého z pojmového aparátu sociologie a etablovaného v evropské historiografii od sedmdesátých let minulého století. V roce 2006 navázala na výsledky konferenčního jednání Helena Peřinová, která se pokusila uvést aktuální výsledky domácích výzkumů měšťanských elit do kontextu teoretických diskusí v pracích německých historiků, jež představovaly nejuvýznamnější inspirační zdroj pro domácí výzkumy.

Hlavní linii výzkumu měšťanských elit v českých zemích však po celé dvě předchozí dekády představovaly na jedné straně prosopograficky koncipované regionální studie věnované radním kolegiím jednotlivých měst (Louny, města pražská), na straně druhé biografické studie k významným měšťanským rodům (především pro města pražská). V posledním desetiletí se v souvislosti s výzkumem měšťanských elit začala prosazovat i některá nová témata reflektující výzkumy evropské, tj. studia městských rad jako mocenských elit měst z hlediska utváření jejich identity tak, jak se manifestovala v symbolické komunikaci v prostoru měst. Do popředí se dostal především rituál obnov městských rad, ale zohledněny byly i jiné formy reprezentace elit, které sloužily k potvrzení i prezentaci jejich kolektivní identity.

V rámci české raně novověké historiografie koncept elit dosud rozhodně nebyl využit stoprocentně. Nemůžeme konstatovat, že se podařilo odkrýt společenské mechanismy v raně novověkých českých městech, konkrétně strukturu mocenských elit a způsob realizace jejich moci. Jedním z důvodů může být aktuální významný chronologický posun aplikace konceptu směrem k výzkumům 19. a 20. století. Závěr příspěvku proto prezentuje badatelská témata z oblasti výzkumu raně novověkých měšťanských elit, která dosud nebyla v rámci českého bádání zohledněna, tj. především návrat k empirickému výzkumu – k prosopografickému studiu zacílenému na odhalení mocenské elity a jejího záchycení skladby měšťanských rad, sborů obecních starších a personálního obsazení dalších měšťanských úřadů; k odkrytí sítí vazeb a vztahů uvnitř i vně elitní vrstvy, to vše by mělo představovat první krok k identifikaci radní elity a osvětlení dynamiky jejího vnitřního vývoje v dlouhodobém horizontu. Zohledněno by mělo být pronikání ekonomických a intelektuálních elit do radních kolegií a jejich podíl na politice města. Výzkum by měl být rozšířen i v intencích nových kulturních dějin. Neměla by zůstat zapomenuta ani role měšťanských elit v celoměstské struktuře, tj. kontextuálně k ostatním vrstvám měšťanského společenství, ale i jejich vymezení mimo měšťanské struktury. Měly bychom rovněž pokročit od sond zahrnujících většinou cca stoleté úseky k výzkumu v dlouhodobém horizontu celého raně novověkého období, tedy až do sklonku 18. století, respektive s přesahem do 19. století. Jedině v takovém výměru lze odhalit průběh a dynamiku funkčních změn uvnitř elitních struktur města v měnících se souvislostech politických, ekonomických, náboženských i pod vlivem dalších významných společenských změn. Do výzkumu je nutné začlenit i komparaci při respektování shodných podmínek z hlediska velikosti měst, ale i jejich srovnatelných správních, právních a hospodářských typů a s přihlédnutím k jejich funkci i historickému kontextu.

autorské resumé

PETER BRINDZA

Aktuálne metodologické otázky výskumu mestských elít novovekých slobodných kráľovských miest Uhorska z pohľadu genealógie a archontológie

Autor sa v príspevku snažil poukázať na početné metodologicko-terminologické aspekty výskumu novovekých mestských elít v Uhorsku. Tieto otázky sa stávajú čoraz aktuálnejšie práve v súčasnosti, keď je zreteľný zvýšený záujem zo strany odbornej verejnosti na zaludňovanie našich dejín. V novovekých mestách totiž nachádzali uplatnenie nielen kariérni mestskí funkcionári, ale častokrát i pedagógovia, umelci a literáti presahujúci regionálny význam. Do popredia záujmu sa dostávajú najmä dve pomocné vedy historické akými sú genealógia a archontológia, vďaka ktorým sa vytýčený cieľ darí naplňať azda najlepšie. Vzhľadom na početnú masu mestskej society hľadal autor možnosti, ako čo najefektívnejšie spracovať a podať obraz o mestskej spoločnosti v danom čase a regióne. Zamerail sa predovšetkým na najvýznamnejšiu zložku mestskej entity, ktorá určovala vývojové smery mestského spoločenstva ako celku a mala dominantné postavenie v jeho riadení a správe. Týmto rozhodujúcim elementom boli tzv. mestské elity. Ich jednoznačné určenie je vzhľadom na pomerne veľké regionálne rozdiely medzi jednotlivými mestami často obtiažne. Identifikovať elity v rámci mestskej komunity je možné v súčinnosti viacerých pomocných vied historických. Na prvom mieste sú to predovšetkým dejiny správy, ktorých úlohou je určiť politické elity obsadzujúce významné posty v mestskej samospráve a brať pritom veľký ohľad na miestne regionálne špecifiká. Na niekoľkých príkladoch autor načrtnol, že tie sa môžu týkať nielen kompetencií a postavenia samotných úradníkov, ale i terminologicko-správneho ustáľovania odbornej terminológie v pomenovaní úradov, no predovšetkým samotných funkcionárov. Autor tiež v príspevku poukázal na metodologické problémy genealogického spracovania početného mestského obyvateľstva, ktoré v príspevku prezentoval na dvoch modeloch. Rovnako vážne autor poukázal na metodologický problém týkajúci sa ortografie priezvisk historických rodov ako aj na potrebu zamerať výskumy na objasnenie nepotických väzieb jednotlivých rodov ako aj ich zosieťovania v rámci širšieho regiónu. V príspevku tiež autor navrhol zamerať pri genealogicko-archontologických výskumoch pozornosť na osem popredných mestských funkcií. Ich nositelia aj keď

nie vždy, no jednako najčastejšie patrili k tzv. politickej elite, ktorá bola najpočetnejšou spomedzi všetkým mestských elít.

autorské resumé

VÁCLAV CHMELÍŘ

Raně novověká šlechta ve městech a česká historiografie posledních dvaceti let. Prameny a perspektivy

Výzkum šlechty ve městech je téma v naší historiografii tradiční. I v posledních dvaceti letech to byly především paláce v zemských centrech, které stály v popředí zájmu historiků. Jimi byla využita část pramenů, která se k problematice váže, a to jak městské proveniencie, rodových archivů, archivů velkostatků a dalších fondů. Z těchto zdrojů byly úspěšně využity informace k výzkumu každodennosti a svátečních dnů, stejně jako k organizaci provozu městských residencí. Zhodnoceny byly historické jevy a tendence, které ovlivňovaly život šlechty ve městech. Přesto zůstávají některé oblasti mimo hlavní pozornost historiků. Nejen prameny osobní povahy či církevní proveniencie mohou přispět k rozšíření znalostí o rezidencích vyšší šlechty ve městech, ale také o úloze sídel a životě šlechty nižší tamtéž. Stejným způsobem by měla historická věda rozšířit svůj zájem i mimo zemská centra, na města a městečka.

MICHAELA HRUBÁ

Zaměřeno na měšťanky. Genderové výzkumy v kontextu domácího raně novověkého urbánního bádání v posledních dvou desetiletích

Studie sleduje zájem o dějiny žen a genderové přístupy v českém urbánním výzkumu v posledních dvaceti letech. Zaměřuje se především na zásadní podněty zahraniční literatury, které tuto tematiku v rámci domácího bádání inspirovaly. Pozornost je dále zaměřena na hlavní témata, která je možné v městském výzkumu identifikovat. Jedná se především o problematiku ženské práce a ekonomického postavení žen v městské společnosti, problematiku ženské zbožnosti, kulturu každodenního života a postavení žen v měšťanské domácnosti a rodině. Pozornost je zaměřena i na frekventované prameny

využívané pro výzkum postavení žen v měšťanském prostředí. V závěru jsou naznačeny další možnosti směřování výzkumu.

autorské resumé

JAN KILIÁN

Města, třicetiletá válka a středoevropská historiografie uplynulého čtvrtstoletí

Relativně krátké a zlomovými událostmi ohraničené období třicetileté války se jeví jako ideální výzkumný prostor, ve kterém si lze klást celou řadu otázek pro města zásadních, jak ve studiích mikrohistoricky zaměřených na jedinou lokalitu, tak v analytických komparacích, u nichž se předmětem heuristiky stává vyšší počet měst, většinou spojených nějakým společným jmenovatelem (nejčastěji regionem). V dosud publikovaných pracích můžeme vysledovat konkrétní primární zájmy autorů o pojednání a řešení problémů spojených právě s důsledky třicetileté války pro města – demografické změny a výkyvy, doprovázené případně i sociálními proměnami, zatížení měšťského hospodářství válečnými událostmi, konflikt vojenského živlu s měšťským obyvatelstvem, měšťanská kultura a každodennost v konfrontaci s válečnou realitou, v česko-moravském prostředí pak v neposlední řadě konfesionalizace a emigrace. Navzdory poměrně solidní pramenné základně v domácích archivech však u nás bádání o městech za třicetileté války rozhodně nepatří k těm konjunkturálním. Prakticky totéž lze nicméně říci i o situaci v celé středoevropské historiografii. Předložený bilanční příspěvek, který si nečiní nárok na vyčerpávající výčet, je prostorově omezen na české země, Německo a Rakousko, jelikož pro Polsko a Slovensko k dispozici adekvátní práce nejsou. V čele daného středoevropského bádání stojí německá historiografie, mezi jejími autory pak Bernd Roeck, který se řadu let systematicky věnoval Augsburgu a vydal několik zcela zásadních monografií, de facto určujících směr výzkumu. Na Roecka sice mnoho autorů nenavázalo, města třicetileté války se však stala námětem nejedné diplomové a disertační práce, z nichž vícero bylo vydáno tiskem (Thomas Wolf – *Reichstädte in Kriegszeiten*; Tobias Schönauer – Ingolstadt; Christian Bartz – Kolín nad Rýnem). Vedle nich se objevily i drobnější, popularizující práce, stejně jako spíše archivářsky a faktograficky zaměřené studie (Martin Wildgruber – Wasserburg;

Werner Ebermeier – Landshut), případně sborníky (*Zwischen Alltag und Katastrophe*) či výstavní katalogy s doprovodnými studiemi (Magdeburg). V Rakousku se nejreprezentativnějším produktem výzkumu měst za třicetileté války stala kolektivní vídeňská monografie pod redakcí Andrease Weigla, snažící se pojednat co nejširší škálu problematiky a aspektů tehdejšího života. I pro českého čtenáře je jistě zajímavou sondou publikovaná diplomová práce Doris Gretzel o dolnorakouském Zwettlu. V Česku se samostatného monografického zpracování zatím dočkal jen Mělník (Jan Kilián), ale vzniklo víceru odborných článků a do budoucna je možno z per autorů, kteří se městy za třicetileté války zabývají systematictěji (Marek Ďurčanský, Oldřich Kortus či nejnověji Jiří Hofman), očekávat další tolik potřebné případové studie.

autorské resumé

JIŘÍ MIKULEC

Výzkum církve a náboženského života v raně novověkých městech

Výzkum církevních a náboženských dějin raného novověku znamenal v uplynulých dvou desetiletích v české historiografii obrovský pokrok. Pokud se však toto bádání prolne s výzkumem měst, ukazuje se, že zde jsou výsledky historického poznání spíše skromné. Autor podává stručnou bilanci výzkumu církevních a náboženských dějin ve městech v raném novověku od roku 1989, a to v pěti tematických okruzích.

První okruh tvoří problematika reformace ve městech, konfesní zápas ve společnosti v 16. století a plošná rekatolizace měst po porážce stavovského povstání v roce 1620. Druhým tématem je výzkum náboženského života a zbožnosti ve všech vrstvách městského obyvatelstva. Jako třetí téma nabízí studie stručné zhodnocení historiografie věnované poznání kulturních a uměleckých aktivit církví v raně novověkých městech. Čtvrtým okruhem autorova zájmu je bádání o dějinách církevních institucí, které ve městech sídlily. Poslední tematický okruh předložené studie pak tvoří pohled na dějepisectví zaměřené na problematiku duchovenstva, které bylo spjaté s městským prostředím svým původem i působením.

K možnosti nabídnout přehled desiderat ve výzkumu církevních a náboženských dějin v raně novověkých městech a vytýčit

směry dalšího bádání se autor staví spíše zdrženlivě. Podobné návrhy z městské konference uskutečněné v roce 1990 totiž nedosáhly většího ohlasu. Proto spíš než na konkrétní témata autor upozorňuje na jistou odtrženost městské historiografie od církevního a náboženského dějepiscevtví. Jako možnou cestu k dosažení lepších výsledků uvedeného výzkumu navrhuje badatelům v oblasti církevních a náboženských dějin vnímat raně novověké město jako specifický prostor, který by bylo vhodné cíleně podrobit detailnějšímu zkoumání z hlediska náboženské problematiky. Znamená to mimo jiné více pracovat se širokou škálou pramenů z městského prostředí. Systematický „městský“ pohled na náboženské dějiny by byl výrazně přínosný jak pro dějiny církve a náboženství, tak i pro dějiny měst.

autorské resumé

PAVEL KŮRKA

Dějiny farnosti v západoevropské historiografii

Dějiny farnosti jsou mezním tématem. Jejich studium může být pojímáno například z hlediska dějin církevní správy, právněhistoricky či historicko-sociologicky. Farnost je zkoumána nejen jako nejnižší jednotka církevní správy, ale i ve svém významu v rámci světské správy i jako místní systém sociálních interakcí. Příspěvek představuje některé nové přístupy v historiografii jednotlivých zemí střední a západní Evropy (především Německo, Švýcarsko a Anglie) k dějinám farnosti. Nejprve jsou představeny různé instituce a společnosti, jež se přímo zabývají nebo alespoň dotýkají výzkumu dějin farnosti, a poté jsou představeny historiografie jednotlivých zemí, někteří významní autoři a jejich díla. Příspěvek sleduje, v čem místní specifické podmínky ovlivnily život a správu farností a co bylo i v odlišných podmínkách stejné. Zaměřuje se na to, jak se historiografie vyrovnává s právními odlišnostmi v jednotlivých zemích, jak reflektuje průběh reformace, jak pojednává ekonomické zabezpečení farnosti. Při srovnání jednotlivých historiografií se projevuje, do jaké míry závisela podoba farnosti na světském uspořádání. Proto se zdají být nejzajímavější dějiny farnosti v oblastech, kde si místní komunity dokázaly vybojovat a udržet značnou míru politické autonomie (např. svobodná města ve Svaté říši římské nebo venkovské komunity v Anglii či v dnešním švýcarském kantonu Graubünden. Příspěvek si také

pokládá otázku, v čem mohou být předkládaná díla inspirativní pro českou historiografii a naopak v čem mohou výsledky českého historického výzkumu oslovit zahraniční badatele.

autorské resumé

LESZEK ZYGMER

Město a církev. Církevní dějiny ve výzkumech k historii středověkých a raně novověkých měst v Polsku (přehled bádání)

V polské historiografii zaměřené na dějiny středověkých a raně novověkých měst představuje oblast církevních dějin významnou oblast. Objevovala se v dílech historiků specializujících se na dějiny náboženství i církve a na druhé straně v pracích historiků, kteří se věnovali dějinám měst. První skupina badatelů se soustředila na otázku účasti obyvatel měst na náboženské praxi, druhá pak na sociální prostředí měst ve vztahu k formám náboženského života. Ani jedna ze zmíněných skupin historiků se však speciálně nezaměřila na formu zbožnosti v městském prostředí (*religion civique*).

V posledních dvou dekadách vznikla v Polsku řada monografií k dějinám jednotlivých měst a městských farností, v nichž nechybělo ani synteticky zpracované téma středověkého a raně novověkého vývoje, v jehož rámci se objevila i tematika církevních dějin a náboženského života. Jednalo se však často o povrchní zpracování. Také výzkumy dějin městských farností a farních kostelů a jejich publikační výstupy měly často nízkou vědeckou úroveň a období středověké v nich navíc dostávalo poměrně malý prostor. Autor vidí důvod těchto problémů nejen v omezeném množství dochovaného pramenového materiálu, ale také v nedostatečné odborné kompetenci badatelů. Navíc v rámci aktuálního polského bádání není speciálně středověkým farnostem velkých polských měst věnována žádná zvláštní pozornost.

Církevně historické otázky týkající se vývoje polských měst se objevily také v řadě sborníků, např. jubilejních. I díky nim se rozvinulo bádání o městském kléru na všech úrovních církevní hierarchie, včetně příslušníků církevních řádů. Pozornost historiků se soustředila také na témata poutí a kultů s nimi spojených, zbožných bratrstev, městského církevního školství či mocenských vztahů ve městech, jež jsou sídlem katedrálního chrámu. K aktuálním tématům

historiografických výzkumů patří také účast městských rad na organizaci náboženského života. Navzdory široké tematické paletě zmíněného bádání polská historiografie na komplexní zpracování ideologických a politických aspektů náboženského života ve středověkém a raně novověkém městě stále ještě čeká.

V závěru bibliografické prezentace polských výzkumů autor připomíná i významné konference spojené s publikací konferenčních sborníků, věnované problematice klášterů ve středověkých a raně novověkých městech a otázce církve a náboženského života tentokrát ve středověkém městě.

Mezi hlavní proudy a témata současné polské církevní historiografie zaměřené na středověká a raně novověká města patří: církevní topografie, církevní instituce, církevní hospodářství, formy zbožnosti, role a funkce klášterů a v neposlední řadě kacíři a Židé ve městech. Zvláštní pozornost je věnována městům, která nabízejí k výzkumu prostředí náboženského a kulturního pluralismu.

PETR KREUZ

Dějiny pozdně středověkého a raně novověkého městského soudnictví v českých zemích v české historiografii posledních dvaceti let

Výzkum dějin pozdně středověkého a raně novověkého městského soudnictví v české historiografii na počátku devadesátých let plynule navázal na bádání v předcházejících dvou desetiletích, kdy probíhal v úzké vzájemné spojitosti s výzkumem dějin hrdelního soudnictví a kriminality. Generační bilancí studia dějin městského hrdelního soudnictví a kriminality u nás se stala konference „Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století“, konaná v roce 1995 v Pardubicích.

Na sklonku devadesátých let vyšlo první rozsáhlé syntetizující zpracování dějin trestního práva, soudnictví a kriminality v českých zemích.

V rámci výzkumu dějin kriminality a hrdelního soudnictví začala být od devadesátých let intenzivněji studována také témata, která souvisela s městským trestním soudnictvím jen nepřímou či okrajově (dějiny katů a poprav, problematika okrajových skupin obyvatelstva a dějiny kouzelnických a čarodějnických procesů ad.).

Od poloviny devadesátých let u nás došlo k postupnému oddělování bádání o dějinách raně novověké kriminality a odlišného chování na straně jedné a výzkumu městského soudnictví v pozdním středověku a v raném novověku na straně druhé. To souviselo mimo jiné s recepcí některých metodických přístupů a konceptů západoevropského bádání (historicko-antropologický přístup, koncepty sociální disciplinace, konfesionalizace ad.).

Jen velmi malou pozornost věnovali badatelé až do konce osmdesátých let jiným písemnostem vzešlým z výkonu městského soudnictví než těm, které mohly posloužit jako pramen ke studiu hrdelního soudnictví a kriminality. Tato skutečnost byla mimo jiné důsledkem nedostatečné znalosti a z ní plynoucího zaměňování dvou typů soudního řízení, jež městské soudy v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku aplikovaly, tj. akuzačního soudního řízení a inkvizičního procesu.

Studium dějin městského hrdelního soudnictví a kriminality s sebou přineslo od sedmdesátých let také zvýšený zájem o činnost a písemnosti apelačního soudu v Praze (1548–1783). Tento zájem se od poloviny devadesátých let ještě zintenzivnil a jeho výsledkem bylo vydání několika cenných a závažných příspěvků k poznání činnosti a správního vývoje pražského apelačního soudu.

V posledních dvou desetiletích pokračoval také výzkum městského práva a soudnictví v českých zemích ve vrcholném a v pozdním středověku, tj. ve 14. a 15. století. Nejúctyhodnějším badatelským počinem v oblasti výzkumu středověkého městského práva a soudnictví u nás byl v této době komplexní a široce pojatý výzkum brněnského městského práva od 13. do počátku 16. století.

autorské resumé

GERD SCHWERHOFF

Pozdně středověká a raně novověká města jako laboratoř historických výzkumů kriminality

Historické výzkumy kriminality v německém jazykovém prostoru zažívaly v posledních dvou desetiletích významnou konjunkturu. Pozdně středověké a raně novověké město se přitom stalo ústřední laboratoří historie kriminality. Zde se zhušťovaly jak projevy kriminality, tak modely k potírání a sankcionování odchylného jednání.

Knihy klateb (Achtbücher), registry přísah (Urfehderegister) a protokoly výslechů (Verhörprotokolle) umožnily nahlédnout do trestně-právní praxe. Článek se exemplárně zabývá oběma tematickými okruhy městskou sankční praxí a urbánní násilnou kriminalitou. Co se týká trestů, tradiční obraz „divadla hrůzy“ (Theater des Schreckens) nabýval diferencovanou podobu; výstraha od města a peněžní pokuty byly důležitější než hrdelní tresty, navíc pro postižené existovaly různé možnosti jednáním omezit výměru trestu. Ve vztahu k násilné delikvenci byly konfrontovány kvantitativní i kvalitativní metodické přístupy. Přitom v německých výzkumech – v protikladu k americkým – převládala skepse ve vztahu k tezi o „civilizování násilí“, aniž bychom chtěli popřít možné procesy změn v průběhu raného novověku. Vyzdviženy jsou ale mikrohistorické přístupy, které zdůrazňují sociální logiku násilných činů a význam cti.

autorské resumé

JOSEF KADERÁBEK

Komunikace ve městech v době protireformace. Nástin vývoje a perspektiv domácí historiografie

Předkládaná studie se na základě rozboru zahraniční a domácí literatury snaží nastínit možnosti výzkumu komunikace v městském prostředí v době protireformace. V její první části autor přibližuje dosavadní obecné bádání o komunikaci, probíhající v zahraničí a v domácím prostředí. Poté se blíže věnuje problematice městského prostředí, kde v české historiografii shledává dosud nedostatečné metodologické využití novějších konceptů zahraničních badatelů. Za základní inspiraci považuje autor nové práce Rudolfa Schlögla, jejichž nejvýraznější uplatnění nalézá v pracích Josefa Hrdličky. Na základě studií zmiňovaných autorů, doplněných o podněty novější zahraniční a české literatury, se snaží nastínit některé možnosti výzkumu komunikace v městském prostředí v protireformační době, přičemž východisko spatřuje v sociologicko-antropologicky vedeném tázání zaměřeném na sledování komunikace v místních podmínkách měšťanských společností viděných pohledem zdola.

autorské resumé

VÍT VLNAS

Raně novověká města v českých zemích jako předmět umělecko-historického výzkumu posledních dvou desetiletí

Uměleckohistorický výzkum raně novověkých českých, moravských a slezských měst se svými trendy po roce 1989 nevychýlil nijak dramaticky ze souřadnic daných předchozím vývojem. Za zásadní přínos je třeba považovat diverzifikaci badatelských přístupů a témat spojenou s prohlubující se komparací s výsledky bádání minimálně v sousedních zemích. Tyto tendence jsou z výše naznačených příčin možná patrnější v podmínkách Moravy a Slezska nežli vlastních Čech. Město samo zůstává badatelským tématem více v rovině památkářské či umělektopografické, případně jako zdroj vědeckých monografických mikrosond. Horizonty komplexního sociálně kulturního uměleckohistorického přístupu zůstávají prozatím spíše výjimkou, místy se pak omezují na povýtce proklamativní rovinu.

KLARA KACZMAREK-LÖW

Veřejná profánní architektura ve městech Koruny české kolem roku 1500 jako výraz reprezentace. Město a perspektivy výzkumu

Veřejná profánní architektura v zemích Koruny české okolo roku 1500 je v mnoha případech formována reprezentativně, což je skutečnost, kterou lze objevit v první řadě u vynikajících staveb, jako jsou Hradčany v Praze nebo radnice ve Vratislavi, ale také u méně známých děl (např. Žatecká brána v Lounech nebo Dům Pláteníků [Leinwandhaus] ve Vratislavi. Jako předmět výzkumu byly zvoleny příklady, které lze datovat mezi lety 1450 a 1564 a tak je z hlediska kunsthistorického zařadit do období pozdní gotiky a rané renesance. Je zřejmé, že mimořádnou hustotu stavebních památek, které připadají v úvahu, je třeba očekávat v Čechách a Slezsku, přičemž severovýchodní Morava, Horní Slezsko a Dolní Lužice na základě řídké sítě měst na přelomu středověku a raného novověku vykazují minimum příkladů veřejné profánní architektury. Pozornost se obrací především na fasády, brány, portály, štíty a doplňující stavební prvky jako arkýře nebo arkády, které jsou většinou interpretovány zástupně pro celé stavby. Jejich zahrnutí do historického vývoje města a dobových mocenských poměrů reflektují často ikonografické programy vybrané

pro architekturu, které byly realizovány prostřednictvím nápisů, heraldických prvků, figurálních a ornamentálních vyobrazení ale také ve výtvarných prostředcích architektury. Charakteristická je přitom opora, kterou mají obsahy profánní architektury ve dvou určujících inspiračních zdrojích: sakrální a šlechtická architektura. V posledním zmíněném případě se jedná v prvé řadě o oporu ve formách typických pro hrady a zámky, jako např. kruhové cimbuří (Zinnenkranz); na církevní stavby navazují především věže a členění fasád. Vedle radnic, městských hradeb a bran, dále obchodních staveb (kupecký dům, váha etc.), nemocnic a škol stojí za pozornost také okrajové jevy, jako obranné kaple při městských hradbách nebo kaple radniční. Do jisté míry spadají do této kategorie také městské rezidenční stavby, neboť sloužily vedle obytných účelů především reprezentaci světských a duchovních pánů a ukazovaly zřetelně jejich mocenské nároky. Zapojení vrchnostenských staveb do dobového městského systému odráží nadto mocensko-politické poměry ve městě.

Stav výzkumu tématu, kterým se příspěvek zabývá, se pohybuje od základních prací o reprezentaci v německém jazykovém prostoru – jak ve vztahu k rezidenčním stavbám, tak také ve vztahu k městu a jeho veřejné profánní architektuře – až k jednotlivým studiím, věnovaným nejdůležitějším stavbám. České bádání se v posledních cca 10 až 15 letech snaží dešifrovat otázku reprezentace a symbolického obsahu především u panovnických staveb. Stejně otázky si naplánovala řešit polská odborná literatura kolem roku 1990, ale tato problematika zůstala bohužel (až na několik málo výjimek, které jsou o to významnější) nezohledněna. Pro řadu pozdně gotických a raně novověkých veřejných profánních staveb v zemích Koruny české existují jednotlivé záznamy, případně zmínky v soupisech památek, které ovšem většinou představují deskriptivně architektonické formy.

autorské resumé

VLADISLAV RAZÍM

Stavebněhistorický výzkum středověkých a raně novověkých měst v České republice během posledních dvou desetiletí

Hlavním a komplexním nástrojem rozboru historických staveb je stavebně historický průzkum (SHP) – soubor postupů a metod umožňujících rozpoznat proměny stavby a jejich sled v čase,

od vzniku až do posledního dochovaného stadia. SHP je základním východiskem porozumění (vědecké interpretace) stavebnímu dílu jako historickému a kulturněhistorickému dokumentu. Nepostradatelnou součástí SHP je profesionálně provedený archivní (historický) průzkum.

SHP se po prvních krůčcích v druhé polovině 19. století rozvíjel v bývalém Československu v období mezi dvěma světovými válkami. Mimořádného rozkvětu následně dožal po vzniku Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů (SÚRPMO) v roce 1954. Na pracovišti vybaveném pro komplexní průzkum historických staveb a urbanistických celků působily týmy specialistů ve složení: historik, historik umění, architekt, stavební inženýr. Přístup, který se v předchozím období dočkal pouze nemnoha ověřovacích pokusů, nalezl tehdy uplatnění u všech památkových objektů, jejichž obnova se v SÚRPMO projektovala. Díky přehledné skladbě textu tzv. pasportu a jednotnému způsobu úpravy grafických příloh, obsahujících zejména analytické plány s barevně nebo graficky odlišenými stavebními etapami, se tento druh podkladu stal srozumitelný nejen projektantům SÚRPMO, ale i všem dalším aktérům památkové obnovy. Naučili se s ním pracovat památkáři, projektanti z dalších projektových organizací, urbanisté, úředníci státní správy. Osvědčená forma elaborátu stavebněhistorického průzkumu byla obecně přijata. Její dodržování se stalo plně respektovanou normou a je tomu tak dodnes, samozřejmě s přihlédnutím k různým objektivním změnám. Díky dlouhé tradici vznikly od padesátých let 20. století stovky elaborátů SHP, zaměřené na základní analýzu téměř všech historických měst a vybraných vesnic na jedné straně a na nekonečné množství nej-různějších druhů jednotlivých staveb na straně druhé. V tomto směru zaujímá Česká republika jedno z předních míst v Evropě.

Po politickém a společenském převratu v roce 1989 se zpracovávájí další SHP, podmíněné mimo jiné nebývalým stavebním boomem v České republice, který se zmírňuje teprve v posledních letech. Poptávka po průzkumech se velmi diferencovala podle potřeb nových vlastníků nemovitostí a specifických požadavků konkrétní stavební situace. Zvýšil se tlak vlastníků na výměny cenných autentických prvků. Nesrovnatelně větší zájem byl najednou o investice v historických jádrech měst, které v tržním prostředí získaly na přitažlivosti. Mnohem výrazněji se proměňuje i tvář venkovských sídel, často jsou to změny k lepšímu, jinde se ale jejich historická kontinuita

a svébytnost ztrácí. Ve srovnání s obdobím před rokem 1989 se proto mnohem větší pozornost výzkumu obrací k historické výstavě staveb, k řemeslnému detailu apod. na straně jedné a k poznávání hodnot urbanistických, krajinných a dalších celků na straně druhé. U pracovníků památkové péče následkem toho postupně narůstá citlivost k vnímání hodnot památek v celém jejich stavebněhistorickém vývoji, což vede k upřednostňování konzervačního přístupu před přístupem rekonstrukčním. Zkoumány jsou specifické druhy památek (zejména technické a průmyslové stavby nebo architektura pokročilého 20. století), kterým se předtím nevěnovala takřka žádná pozornost. Překotný rozvoj dokumentačních a informačních technologií přináší nová záznamová a ukládací média i nesrovnatelně lepší kvalitu tištěných výstupů a dalších způsobů prezentace výsledků výzkumné činnosti. V důsledku těchto změn vyvstala potřeba formálního vymezení a metodického ustanovení dalších druhů průzkumů, byť se některé z nich částečně uplatňovaly již dříve (plošný průzkum, operativní průzkum a dokumentace, pasportizace a inventarizace prvků, stavebně-technický průzkum). Důležité je prohloubení spolupráce s těmi druhy průzkumu, které se tradičně uplatňují a vyvíjejí samostatně (archeologický výzkum a restaurátorský průzkum). Vedle toho se objevily a v některých případech rychle rozvinuly nové exaktní metody, které přinášejí ještě nedávno netušené poznatky o technologii, postupech výstavby či datování. Zpravidla jde o úzce specializované analýzy, jejichž výsledky se stávají součástí komplexních stavebněhistorických průzkumů v podobě samostatných příloh.

Díky stále hlubším vhledům do složitých struktur stavebních děl stavebněhistorický průzkum již dávno není jen nástrojem řešení specifických otázek interpretace stavby z hlediska dějin umění, ale zřetelně buduje svou vlastní teoretickou disciplínu, kterou lze označit jako dějiny stavební kultury. Průzkumy historických staveb dnes provádějí soukromé osoby, Národní památkový ústav a některé další vědecko-výzkumné instituce. Využívá se metodika stavebněhistorického průzkumu vydaná Národním památkovým ústavem, SHP je však nelicencovanou činností, což má za následek někdy příliš velké kvalitativní rozrůznění odevzdaných elaborátů.

Za negativní je třeba pokládat skutečnost, že průzkum a dokumentace historických staveb neprobíhají v současnosti v České republice systematicky – plánovitě, ale nahodile, většinou z vůle nemnoha soukromých investorů. Dodnes neexistuje celková evidence (databáze)

realizovaných průzkumů a evidence jejich uložení, podobně jako neexistuje centrální evidence mnoha dalších informací získaných při různých průzkumech a dokumentaci jednotlivých staveb, včetně měřické dokumentace, neprobíhá systematická digitalizace. NPÚ dosud nevytváří centrální archiv stavebněhistorických průzkumů, zejména nově vznikajících. Příčinou této situace je zjevně také nedoceňování široké vědecké hodnoty a dalšího potenciálu využití stavebněhistorických průzkumů. Přes značné množství starších i současně vznikajících elaborátů SHP je jejich vědecké využití velmi nedostatečné. Objevují se sice publikace jednotlivých průzkumů (měšťanské domy, sakrální stavby, městská opevnění) v odborných periodikách, velmi vzácné jsou však pokusy o syntézy. Zcela výjimečné jsou monografie představující historickou zástavbu měst na základě současných poznatků a současně metodologické úrovně, chybí monografie i těch nejvýznamnějších staveb. Stále se čeká na soudobé srovnávací studie vývoje měst na základě současných poznatků stavebněhistorického (tedy i uměnovědného) a archeologického výzkumu, začleňující města ČR do evropského (zejména německého) kontextu. To mimo jiné brzdí a snižuje efektivitu nových terénních výzkumů, které dnes až na výjimky mají záchranný charakter. Svůj závažný vliv má také jakési generační vakuum. V příliš malé obci stavebních historiků se neblaze projevil odchod významných představitelů starší generace (Dobroslav Líbal, Jan Muk, Mojmír Horyna), také ale pracovní přetíženost a nekoordinovaná činnost aktivních badatelů. Kořeny tohoto stavu opět sahají až hluboko do období před zlomový rok 1989. Odpovídající vědecké syntézy se nedočkaly ani nesmírně cenné průzkumné a dokumentační materiály SÚRPMO. I když se dnes nesrovnatelně zlepšily publikační možnosti, syntetizujících prací vycházejících ze SHP vzniká velmi poskrovnu. Situaci ještě více komplikuje absence práce na soupisu kulturních památek s dostatečně kvalitní a podrobnou dokumentací, která by byla prostředkem a zdrojem syntetických prací, významnou zárukou efektivy. Mnoho historických staveb tak není vůbec prozkoumáno a náležitě dokumentováno. Odborná veřejnost má k dispozici minimum dokumentace historických staveb, někdy se proto „objevuje již objevené“. Případnému pozitivnímu zvratu nenahrává současný systém hodnocení a financování vědecko-výzkumné činnosti, který není příznivý pro dlouhodobou, soustavnou práci, jejíž přínos se nedá efektně každoročně prezentovat. Instituce, které by měly na soupisové činnosti spolupracovat, si dnes

ze stejných důvodů spíše konkurují, není dobrá vzájemná informovanost o výsledcích vědecko-výzkumné činnosti, současnému velmi problematickému pojetí vědy a výzkumu se přizpůsobily ústavy akademie věd i vysoké školy.

Lze jen doufat, že pozitivnější vývoj v budoucnu není vyloučen. Naději snad poskytuje útlum stavebního „boomu“, jehož důsledkem by mohlo být více časového prostoru stavebních historiků pro zpracovávání a publikování nových, ale i starších SHP. Jinak hrozí, že mimořádná vypovídací hodnota jejich zjištění bude do značné míry zmarněna. Neobejde se to však bez zájmu a podpory zainteresovaných organizací, stejně jako orgánů samospráv a státní správy. Přitom nejde jen o finanční zdroje, ale také úměrné množství odborníků, kteří se SHP budou věnovat. Není však příliš povzbudivé, že absolventů vysokých škol do tohoto oboru, stejně jako do památkové péče, příliš nemíří.

autorské resumé

EVA CHODĚJOVSKÁ – EVA SEMOTANOVÁ

Dějiny měst, ikonografické a kartografické prameny, metody a výstupy v posledním dvacetiletí

Cílem příspěvku je ohlédnutí za posledními dvěma desetiletími v oboru dějin měst, kdy se v České republice výrazně proměnila metodologie i dostupná pramenná základna zejména v oblasti ikonografických a kartografických pramenů. Stalo se tak v souvislosti s vývojem v oboru historické i moderní kartografie, díky novým technickým možnostem a také s ohledem na mezinárodní metody, trendy a diskurzy. Změny zásadní povahy lze sledovat ve dvou hlavních etapách: počátkem devadesátých let 20. století a po roce 2000; dílčí změny pak provázejí tento výzkum průběžně ve zrychlujícím se tempu. Na sklonku osmdesátých let 20. století byla krajina města v českých zemích vnímána jako významný městotvorný prvek, zejména při zakládání měst v období středověku. Samostatně však nebyla ve druhé polovině 20. století zkoumána a této tematice byla pozornost věnována spíše okrajově v rámci monografií či statí k jiným otázkám městských dějin. Výjimku tvoří práce k dějinám urbanismu a architektury či k dějinám Prahy. Reprodukce kartografických a ikonografických pramenů byly převážně černobílé, rovněž tak rekonstrukční

mapy zpracované tradičními postupy kartografické tvorby „předdigitálního“ období.

V devadesátých letech 20. století nastaly v souvislosti se změnou politického systému roku 1989 ve výzkumu městského prostoru první významné změny. Spočívaly především v možnosti využívat dosud obtížně dostupné či dokonce zcela nedostupné mapové a ikonografické prameny a v konzultování teoretických a metodologických otázek v zahraničí. Badatelé se seznamovali s mezinárodní úrovní výzkumu městského prostoru, zpočátku především díky navázané spolupráci s Institutem für vergleichende Städtegeschichte in Münsteru. Z kartografických pramenů patřily od devadesátých let nově – v souvislosti s projekty rekultivace, tvorby a ochrany krajiny – k vyhledávaným kartografickým dílům mapy prvního a druhého vojenského mapování z druhé poloviny 18. a z poloviny 19. století. Neméně důležitým pramenem pro dějiny měst se staly letecké snímky. Odtajnění tohoto komparativního pramene (s výjimkou snímků pro armádní účely) přispělo k poznání krajinných změn v souvislosti s vývojem městských sídel od třicátých let 20. století do současnosti. Spolu s rozšířením pramenné škály bylo možné výrazněji uplatňovat kartografické a komparativní metody.

Významné změny ve výzkumu městského prostoru nastaly přibližně kolem roku 2000, nejprve v oblasti pramenného výzkumu. Digitální reprodukce kartografických a ikonografických pramenů (formou digitální fotografie, později skenováním) představovaly zkvalitnění reprodukcí, možnost jejich detailního studia na PC a následně také kvalitnější tiskové výstupy. Mapy, plány a vyobrazení začaly být vystavovány na internetu. V oblasti tvorby rekonstrukčních map k problematice dějin měst vystřídala po roce 2000 tradiční kartografické postupy digitální kartografická tvorba včetně digitálních 3D modelů krajiny města s využitím starých map a plánů. Mapy a plány zachycující městské aglomerace v minulosti se začaly objevovat na webových stránkách, a to nejen jako pouhá ilustrace, ale jako součásti městských (geo)portálů, které se stále častěji stávají i výstupem vědeckých projektů. Příspěvek představuje základní portály a mapové servery, které v České republice zpřístupňují staré mapy, především mapová díla pokrývající rozsáhlá území střední Evropy.

Předěly ve výzkumu měst v České republice posledních dvou desetiletí s ohledem na kartografické a ikonografické prameny a tvorbu

rekonstrukčních map jsou zde představovány na projektu Historický atlas měst České republiky, realizovaném v Historickém ústavu AV ČR od roku 1994. Atlas je součástí evropského projektu historických atlasů k srovnávacím dějinám měst, připravovaných pod záštitou zmíněné Commission internationale pour l'histoire des villes již od sedmdesátých let 20. století. Výrazným rysem Historického atlasu měst České republiky je jeho transdisciplinární charakter. Atlas umožňuje aplikaci komparativních přístupů v rozsahu domácích i evropských regionů v řádu velikostních i hodnotových úrovní a jejich rozmanitosti, a to nejen převážně z pohledu historické topografie, jako tomu bylo dosud, ale také v souvislostech s proměnami a vzájemnými interakcemi městských sídel a krajiny. Jako vhodný nástroj pro analýzu i prezentaci obzvláště tak širokého spektra a velkého objemu obrazového materiálu vážíciho se k jednomu sídlu, jako je tomu v případě Prahy, se jeví geografický informační systém (Geographical information system, GIS). Na přelomu roku 2010 a 2011 byla pracovníky Historického ústavu AV ČR ve spolupráci s ČVUT v Praze dokončena první etapa prací na portálu Historický atlas měst – Praha, založeného na této technologii. Zpřístupňuje nejen kartografické a ikonografické prameny, ale zařazuje také rekonstrukční mapy – modelové studie proměn městské krajiny Prahy.

Tvorba digitálních map jako metoda zpracování výsledků výzkumu dějin měst poskytuje nové pohledy na studované téma. 3D modely umožňují vizuální, nestandardní vnímání vývoje městského prostoru v historické krajině. Internetové portály a webové aplikace slibují snadnou dostupnost informací k dané problematice, zpřístupnění kartografických a ikonografických pramenů uchovávaných v archívech a jiných institucích a propojení jejich databází a z jednotlivých projektů vzniklých portálů v budoucnu a souboru pramenů prostřednictvím internetu. Otázky spojené s digitalizací kartografických a ikonografických pramenů a případná rizika nejednotného postupu, uchovávání elektronických dat apod. jsou řešeny na domácí i mezinárodní úrovni.

autorské resumé

RALPH ANDRASCHEK-HOLZER

Mezi „ikonografií“ a dějinami kultury: Veduty v novějších výzkumech

V německém jazykovém prostoru vznikly od roku 1999 různé publikace k tématu městských vedut, které lze dělit na:

- pramenné edice
- sborníky a
- dílčí studie.

V případě pramenných edicí lze rozlišit mezi:

- vědeckými edicemi,
- komentovanými edicemi faksimilií
- vědecky fundovanými obrazovými publikacemi;

a v rámci sborníků mezi:

- publikacemi příruček,
- konferenčními sborníky a
- výstavními katalogy.

Skupinu dílčích výzkumů lze pojednat na základě dvou badatelských osobností, jejichž dílo se soustřeďuje na problematiku vedut, tj. Frank-Dietrich Jacob (1944–2007) a Ferdinand Opll (nar. 1950).

S ohledem na obsahově-metodické těžiště byly vyhodnoceny práce *Das Bild der Stadt in der Neuzeit 1400–1800* (Behringer/Roeck) a sborníky *Bild und Wahrnehmung der Stadt* stejně jako *Stadtbilder der Neuzeit* a na základě následujících charakteristik zdůrazněno:

- vytvoření prvního přehledu o relevantních sbírkách a fondech
- vypracování uměnovědné a mediálně historické báze
- objasnění obecně historického pozadí
- osvětlení kontextu dochování materiálů
- pohled přes hranice žánru vedut měst
- rozšíření badatelské perspektivy směrem k „cultural studies“.

Na základě nových výzkumů k dějinám města Vídně je popsána instrumentalizace topografických pohledů. Novější publikace rytin z produkce nakladatelství Artaria vyniká etnografickým a tím kulturně historickým způsobem přístupu. Ten zasahuje až k interpretaci

vedut jako „divadelní kulisy a palimpsestu“ a spojuje tím aktuální „cultural studies“ s otázkami regionálních dějin.

Co se týká dochování obrazového materiálu pro „small cities“, nachází se výzkum ještě převážně ve stadiu hledání a zpřístupňování. Vzhledem k tomu, že existuje pouze málo specializovaných studií ve smyslu odborných článků k uvedené problematice, nepřekvapí současný stav výzkumu. Mnohem častěji lze nalézt pokusy týkající se „ikonografie měst“ ve formě dobře vybavených obrazových publikací.

Úvahy k metodice vyhodnocení topografických pohledů představily ve sledovaném období opět Frank-Dietrich Jacob a v menší míře i autor tohoto příspěvku. Obhajovány byly:

- diferencovaná adaptace výsledků historické ikonografie (Historische Bildkunde) a
- zpřístupnění odpovídajících oblastí výzkumu pro ikonografii (Bildkunde) za podmínky, že budou zahrnuty i žánrové veduty různých míst.

Probíhající výzkumy se snaží o začlenění dosud mále zohledňovaných aspektů jako:

- vnímání
- fenomén cyklu
- „normovaný“ pohled
- obraz a text a
- funkce produktu u vedut.

Na závěr je připomenuto, že je třeba učinit následující kroky k náležitému vědeckému zpřístupnění vedut měst i dalších míst:

- spojení dosud často rozptýleně publikovaných výzkumů
- rozšířené zpřístupňování příslušných sbírek a jejich materiálů
- vypracování modelů výzkumu s ohledem na specifika motivů a žánrů
- komparační pojetí příbuzných tvůrčích okruhů
- využití získaných výsledků v obecně koncipované ikonografii (Bildkunde) a obecné vědy o obrazech (Bildwissenschaft).

autorské resumé

IVANA EBELOVÁ

Zpřístupňování pramenů k problematice českých raně novověkých měst v české historiografii

Předkládaný příspěvek se věnuje problematice vydávání raně novověkých městských pramenů se zřetelem zejména k pramenům diplomatické povahy. Důraz je kladen především na představení vydavatelských aktivit v uplynulém desetiletí, z nichž nejvýraznější počinem se stalo založení nové ediční řady nazvané *Libri civitatis*. Pro toto ediční zpřístupňování městských knih, které vycházelo z projektu „Nejstarší městské knihy severozápadních a severních Čech“, byly vypracovány jednotné ediční zásady a stanoveny základní principy vydávání tohoto typu pramenů. Úspěšné zakončení projektu vedlo k rozhodnutí rozšířit vydavatelské aktivity (pokud jde o další ediční zpřístupňování městských knih) na celé území České republiky a zároveň revidovat a rozšířit stávající zastaralý soupis městských knih Rostislava Nového. Navazující výzkum byl oficiálně zahájen v roce 2009 v rámci tříletého projektu pod názvem „*Libri civitatis* – dokumentace a zpřístupňování městských knih v České republice“.

V příspěvku je pozornost věnována i dalším typům raně novověkých pramenů městské provenience a jejich zpřístupňování. V posledních letech je patrný postupně se zvyšující zájem o vydávání městských práv a privilegií. Patrně největší popularity z oblasti městské problematiky dosahují publikace věnované otázkám z oblasti trestně právní, z oblasti hrdelního soudnictví. Další sféru, jež stojí v posledních letech v centru zájmu badatelů zaměřujících se na městskou problematiku, představuje testamentární praxe měšťanů. Jedná se o zevrubnou analýzu testamentů a pozůstalostních inventářů a jejich ediční zpřístupňování.

Systematictější pozornost ze strany české historiografie zaznamenaly prameny vztahující se k pobělohorskému exilu, edice korespondence mezi městy či jednotlivci a městy a edice pramenů z oblasti cechovní problematiky. Okrajový zájem se projevil o městskou problematiku 18. století. V souvislosti se zpřístupňováním pramenů k problematice českých raně novověkých měst nelze závěrem pominout projekt Nakladatelství Lidové noviny týkající se zpracování dějin českých, moravských a slezských měst.

MARIE TOŠNEROVÁ

Městská historiografie raného novověku v českých zemích jako badatelské téma posledních dvou desetiletí

Přestože městská historiografie raného novověku stojí spíše na okraji historické vědy, lze v poslední době vystopovat vzrůstající zájmu historiků o tuto problematiku. V uplynulém dvacetiletí vznikla celá řada odborných studií zaměřených právě na otázku městského dějepiscectví a bylo vydáno několik edic předbělohorských i barokních městských kronik a pamětí. Zprávy o uložení těchto pramenů, bez nichž se historik neobejde, můžeme nalézt v kompendiích přinášejících soupisy těchto pramenů, a to v *Průvodci po rukopisných fondech a Repertoriu muzejních rukopisů ze 17. a 18. století v Čechách*. Obě tato díla vycházejí postupně v jednotlivých svazcích – *Průvodce po rukopisných fondech v České republice IV*, Praha 1995–2004, i *Repertorium muzejních rukopisů ze 17. a 18. století v Čechách II*, Praha 2003–2009 – neposkytují však úplné informace. Repertorium, jak je zřejmé z jeho názvu, je zaměřeno na barokní rukopisy uchovávané v českých muzeích, nepodchycuje tedy rukopisy starší ani mladší, ani uložené mimo Čechy. Průvodce sice eviduje všechny instituce v republice uchovávající rukopisy, je ovšem zaměřen především na období středověku, tedy na díla vzniklá před rokem 1526. Rukopisy sepsané po tomto datu eviduje pouze výběrově. Ani zde tedy nenalezneme souborné informace o historiografických pramenech.

Pokud jde o práce zabývající se těmito prameny komplexně, není situace nejlepší. Kromě studie staršího data (1972) je k dispozici monografie Marie Tošnerové pojednávající o městských předbělohorských kronikách českých měst a několik studií zaměřených na určitý kraj či dobu. Je to především práce Oldřicha Kotyzy zabývající se narativními prameny severozápadních Čech, Milana Skřivana o kronikářství ve Východočeském kraji v první polovině 19. století a některé drobnější studie.

Na přelomu 20. a 21. století se objevilo několik edic městských narativních pramenů, a to jak starších, z předbělohorské doby, tak i z doby barokní. Tento trend – vydávání barokních městských kronik a pamětí – má v současnosti stoupající tendenci. Můžeme se tak seznámit s kronikami města Žatce, Kutné Hory, Uherského Brodu, Mělníka, Olomouce, Chrudimi, Roudnice nad Labem a Pelhřimova.

V různých periodikách vycházejí edice drobnějších pramenů i studie věnované městské historiografii, a to jak z pohledu historicko-kulturněantropologického, tak i z pohledu literárního.

autorské resumé

CHRISTIAN SPEER

Stav a perspektivy výzkumu městských knih – přehled

V Německu stále ještě neexistuje soupis městských knih pro jednotlivá území či větší kraje. Takový co možná nejobsáhlejší systém evidence je ale nezbytnou podmínkou nejen pro srovnávací výzkumy, neboť recepce městských knih, které jsou k dispozici v edicích nebo pojednané v člancích, vede k nedostatečné prezentaci jednotlivých materiálů a tím i k deformaci vnímání a představy o fenoménu městských knih. Cílem projektu *Index Librorum Civitatum* (ILC) je stávající soupis doplnit a upravit tak, aby celek 70 000 městských knih prokázaných pro období do roku 1800 z „nových spolkových zemí“ byl k dispozici v on-line databázi, vytvořené a rozvíjené jako výzkumný nástroj a volně dostupné. V úzkém spojení s tímto zdrojem výzkumu, respektive jako impulz pro jeho využití, přichází prohloubená studie k hornolužickým městským knihám, dochovaným zčásti kontinuálně a dosud téměř unikajícím výzkumu, která prokázala potenciál databáze pro srovnávací výzkumy. V centru zájmu této studie stojí správní písemnosti, jejich nositelé, kancelářská praxe, formy písemnosti i jejich dochování, stejně jako cesty a mechanismy recepce, přetváření a dalšího rozvoje určitých forem správního písemné produkce od 13. do konce 16. století. Aplikace na jednom konkrétním historickém problému umožní zpřesnit a dále rozvinout analytická a evidenční kritéria ILC. Možnost kombinovat kritéria vyhledávání v databázi vychází z jednoty pouhého odkazu na město a lokalitu a umožní tak vytváření problémově orientovaných prací. Celoplošná evidence dosud nezohledněných městských knih vytvoří poprvé širokou bázi pro zhodnocení fenoménu městských knih ve výzkumu.

autorské resumé

ULRIKE SIEWERT – JENS KLINGNER – ROBERT MUND

***‘Daz man die beschreibe zv eime ewiclicheme gedechtnisse vnde zu einer ewigen bewisunge.’* Archiválie města Drážďan – aktuální ediční projekty k středověké historii města**

Zatímco jméno Drážďan je zpravidla spojováno na jedné straně s rozkvětem města za wettinského kurfiřta Friedricha Augusta I. a jeho syna v 18. století nebo na druhé straně se zničením města za druhé světové války, získává středověká minulost významně menší pozornost. Jedním z podstatných důvodů jsou dosud nedostatečně zpřístupněné archivní materiály oné epochy. Předložený příspěvek přibližuje dochování pozdně středověkých a raně novověkých písemných materiálů Drážďan.

Východisko úvah představuje radní zřízení města, protože vytváří předpoklad formování městské správy a tím také vytváření správní písemné produkce. Počátky komunální samosprávy lze pro Drážďany datovat do pozdního 13. století. Purkmistr byl poprvé zmíněn v roce 1292 a jen o několik let později je možné v listinách doložit radní. V 15. a 16. století zesílil vliv wettinské vrchnosti i na vnitřní záležitosti města, a to se odrazilo ve změnách radního řádu. K důležitým úkolům rady patřila vnitroměstská správa. Pro Drážďany lze na základě dochovaných pramenů dokázat, že město disponovalo ve 14. a 15. století diferencovanou soustavou úřadů. Na základě obsáhlých účetních knih lze doložit úkoly těchto úřadů, k nimž v Drážďanech vedle úřadu purkmistra patřily mostní úřad, úřad špitálu sv. Materna, úřad komorní, poplatkový, solní, pánevní (Pfannenamt), pivní, vinný, stavební, úřad sladového šrotu (Bierschrot), skladový a mlecí (Mühlamt), stejně jako rychtářský úřad. Přitom zvláštní pozornost byla věnována mostnímu úřadu, protože představoval na základě své působnosti významnou správní jednotku nejen pro most na Labi, ale také pro kostel sv. Mikuláše (dnes kostel sv. Kříže).

Třetím těžištěm příspěvku se stává představení dvou aktuálních edičních projektů k městským dějinám Drážďan. Za prvé se jedná o edici městských knih – jednoho z centrálních pramenů k dějinám městského zřízení, k hospodářským a sociálním dějinám i k dějinám každodennosti v pozdním středověku. Městské knihy pro Drážďany (Dresden) a Staré Drážďany (Alt Dresden) zahrnují období 1404–1535 a patří vedle účtů k nejstarším městským archiváliím. Celý textový korpus bude veřejnosti zpřístupněn v rámci moderní

vědecké edice rozčleněné do čtyř svazků. Aktuálně probíhají práce na pátém závěrečném svazku, který obsahuje jmenný, místní a věcný rejstřík a glosář vybraných právních termínů. Publikace je plánována na rok 2013.

Záměrem druhého edičního projektu, který inicioval Institut pro saské dějiny a vlastivědu v Drážďanech (Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde e.V. Dresden), je obsáhlé zpřístupnění drážďanských listin. Tak mohlo být zprostředkováno již okolo 1 600 listin, respektive zápisů z kopiářů, které nemohly být zohledněny v příslušném svazku *Codex diplomaticus Saxoniae*. Předpokládá se, že Drážďanský listinář (Dresdner Urkundenbuch) bude vydán ve čtyřech svazcích. První svazek bude obsahovat listiny k farním kostelům v Drážďanech a Starých Drážďanech, druhý ke klášterům a špitálům a třetí k vlastním městským záležitostem. Poslední svazek by měl podle plánu obsahovat rejstřík ke všem svazkům.

autorské resumé

PAVEL KOCMAN

Židé v moravských městech a městečkách ve středověku a v raném novověku

Článek se zabývá židovským osídlením Moravy ve středověku a v raném novověku především ve vztahu k městům a městečkům. Reflektuje také literaturu k tématu za posledních dvacet let, případně se snaží vymezit další směry bádání a problémová místa.

Židovské osídlení Moravy ve středověku a v raném novověku se zásadně lišilo. Ve středověku byli židé usazeni především v královských městech (Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště, Uničov), kde se jejich obce zdárně rozvíjely. V ostatních městech a městečkách se zpravidla větší židovské komunity nevyskytovaly. Zde je třeba znovu prozkoumat údaje starší literatury o počátcích židovského osídlení jednotlivých měst a městeček (např. Ivančice či Mikulov). Zlom nastal v 15. a na počátku 16. století (1426 Jihlava; 1454 Brno, Olomouc, Znojmo, Uničov; 1514 Uherské Hradiště), kdy byli židé ze všech moravských královských měst vypovězeni.

Vypovězení židé našli příznivé podmínky v poddanských městech a městečkách, kde se usazovali pod ochranou jednotlivých feudálů. Zapojili se tak do hospodaření feudálního velkostatku, především

jako obchodníci s produkty vrchnostenského hospodářství (obilí, vlna, peří apod.), ale také jako nájemci vrchnostenských hospodářských zařízení (jako mýta či palírny). I přes další vypovídání, tentokrát z poddanských měst (Moravské Budějovice 1562–1564, Nový Jičín 1562, Šumperk 1585, Šternberk 1577, Hustopeče 1651 a Hodonín 1774) se židovské osídlení na Moravě stabilizovalo a zažívalo opět nový rozkvět. Majitelé měst s židovským obyvatelstvem pocházeli především z panského stavu; z rytířského stavu to byli pouze jednotlivci a po třicetileté válce tento stav fakticky zanikl. Ze stavu církevního byl feudálním pánem židů pouze olomoucký biskup a po stavovském povstání také klášter Louka u Znojma. V druhé polovině 17. století jsou židovské obce zaznamenány na 43 místech, z toho je 29 měst, 12 městeček a 2 vesnice.

Až do počátku 18. století nebyli židé od křesťanů striktně oddělení, i když pozorujeme tendenci koncentrovat jejich obydlí do určitých ulic. O skutečném ghettu (židovském městě) lze v 17. století hovořit pouze v případě Mikulova. Židovská ghetta, jak je chápeme dnes, vznikla na Moravě až ve dvacátých letech 18. století v důsledku státem nařízené separace židů od křesťanů. I před separací však obě komunity žily vedle sebe a jejich vzájemný vztah, i v případech spolupráce, byl závislý na jejich vztahu k vrchnosti. Na druhé straně neznáme z raného novověku v této oblasti případ hromadných vystoupení proti židům či dokonce pogromy.

Soudobá historiografie v posledních dvaceti letech v mnohém pokročila, především na poli výzkumu dějin jednotlivých židovských obcí, i když zdaleka ne všech. I zde je však stále důležitá a potřebná práce s prameny, ať už s hebrejskými (např. Židovské muzeum v Praze, Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci), nebo archivní rešerše především „křesťanských“ pramenů (projekt „Bohemia, Moravia et Silesia Judaica“ – www.BMSJ.eu, Společnost pro dějiny židů v ČR). Přesto máme stále nedostatečně prozkoumané či problematické oblasti a tematické okruhy, ať už jde o přezkoumání údajů starší literatury k počátkům středověkého osídlení jednotlivých moravských židovských obcí, dějiny a především počátky moravského zemského rabinátu, nebo o kritické zhodnocení působení židů v oblasti půjčování peněz na úrok. Jedním z cílů výzkumu by také měla být moderní syntéza dějin moravských židů.

autorské resumé

MARIE BUŇATOVÁ

Židovské a křesťanské ekonomické elity v předbělohorské Praze (1577–1618)

Od poloviny 16. století se Praha postupně vyvíjela v rezidenční město, do kterého za příslibem nových obchodních příležitostí přicházeli imigranti hlavně z německých zemí. Tento příliv pak ještě zesílil s přesídlením císařského dvora v 80. letech, kdy do Prahy směřoval nový proud obchodníků z Itálie, rakouských zemí, Lipska, Frankfurtu nad Mohanem nebo Nizozemí. Důsledkem těchto procesů byla dosti radikální proměna vedoucí vrstvy pražských ekonomických elit, započatá již po porážce stavovského odboje v roce 1547. V poslední třetině 16. století se v městské samosprávě prosadily nové obchodnické rodiny, jejichž sociální status byl založen především na majetku. Pražské židovské elity druhé poloviny 16. století tvořili příslušníci několika málo „starousedlých“ rodin, které byly mezi sebou zájmově sblíženy vhodnou sňatkovou politikou. Vliv ekonomický propojovaly tyto rodiny s vlivem politickým prostřednictvím obsazování strategických míst v židovské samosprávě. Židovští imigranti, přicházející do Prahy v hlavním proudu v době rudolfínské, se v komunitě etablovali pozvolna a v samosprávě se prosadili především až v prvním desetiletí 17. století.

Hranice mezi oběma světy nebyly v žádném případě neprostupné, i když samozřejmě nelze tvrdit, že by šlo o bezkonfliktní prostředí. Křesťané se s Židy setkávali při každodenních, běžných příležitostech v ulicích města, na tržištích, večer v hostincích i privátně v soukromí svých domů. V těsném sousedství spolu žili v ulicích kolem kostelů sv. Mikuláše a sv. Kříže na Starém Městě pražském. Nebylo výjimečné, že si židovští řemeslníci najímali křesťanské tovaryše nebo služebnictvo, křesťanští stavebníci a řemeslníci pracovali na zakázkách pro židovské zadavatele a naopak. Stranou nezůstával ani obchod, křesťané nakupovali zboží na Židům vyhrazeném tržišti „tandelmarku“ před kostelem sv. Havla, od podomních obchodníků, kteří je navštěvovali v domech, nebo sami pro levné zboží docházeli „do Židů“. Rozsáhlá byla také síť vzájemných dodavatelsko-odběratelských vztahů mezi křesťanskými a židovskými obchodníky a řemeslníky, přestože oficiální stanoviska cechovních korporací měla zcela opačný kurz. Obchodní kontakty udržovali s Židy pražští velkoobchodníci a zástupci zahraničních firem, ale také řemeslníci, závislí na dodávkách

kvalitních surovin z východních trhů. Horní vrstva bohatých židovských finančníků se orientovala na klientelu z řad nižší i vyšší šlechty a měšťanstva. Na druhou stranu židovští obchodníci získávali obchodní kapitál půjčkami od měšťanů, venkovské i ve městě usazené šlechty nebo od nositelů dvorských a zemských úřadů, kteří disponovali hotovostí. Na některých finančních spekulacích na hraně zákona se podíleli křesťané s Židy společně.

autorské resumé

STEFAN INDERWIES

Malé město, velký význam? Výzkum dějin měst v Holsteinu – přehled bádání

V první části článku jsou vyhodnoceny tendence a okruhy otázek, jimž se zabývaly německojazyčné výzkumy k dějinám měst od roku 1990 do současnosti. Ty jsou svým charakterem sice různorodé, ale vzájemně se podmiňují, respektive musí být nazírány a vnímány v určité vzájemné souvislosti. V podstatě se zde objevují čtyři různá těžiště:

Soustředění se na malá města, nová interpretace výrazu městská krajina ve vztahu k „spatial turn“, historie středověké komunikace s ohledem na výzkumy dějin měst a stejně tak přehodnocení sociálních vedoucích vrstev uvnitř měst nebo vývoj trhových osad završený vznikem města.

Po exkurzu k historii měst v Holsteinu je zaprvé načrtnut momentální stav výzkumu v oblasti dějin měst v Holsteinu, přičemž autor rezignuje na obsáhlé výklady obsahů vědeckých prací. Zadruhé je učiněn pokus zjistit, zda a jak dalece se výše zmíněná těžiště výzkumu k dějinám měst uplatnila pro Holstein. Nejprve jsou proto stručně zdůrazněny dvě charakteristiky hrabství Holstein a Storman, které byly významné pro historii jejich urbanizace a – jak se ukázalo – nakonec podstatnou měrou ovlivňují také moderní výzkumy měst:

Míněna je za prvé periferní poloha Holsteinu uvnitř německé říše, jejímž důsledkem byla na rozdíl od jiných regionů skutečně pozdní, ale pak v krátkém čase provedená urbanizace. Za druhé bylo hrabství Holstein a Storman – jinak než knížectví Schleswig – mimořádně ovlivněno oběma velkými a dominujícími městy, tj. Hamburkem a Lübeckem.

Ve výsledku je zřejmé, že práce zabývající se malými městy v rámci výzkumů k dějinám měst v Holsteinu hrály až dosud podřadnou roli, ačkoliv hrabství nejpozději od 13. století vykazovalo zhuštěnou urbanitu a jeho charakter byl určován právě malými městy. Zajisté existují četné, většinou starší práce k historii měst v Holsteinu. Často však postrádají moderní způsob kladení otázek a především ve srovnání s množstvím publikací k dějinám Hamburku a Lübecku mají malý význam. Také publikace, které se zabývají urbánními vedoucími skupinami, jsou vzácné a rezignují na komparační výměr. Práce ke komunikaci měst a ve městech nebyly v rámci výzkumů k dějinám měst sledované oblasti publikovány. To může překvapit, neboť hrabství Holstein je v mezidobě vnímáno jako městská krajina a musí být takto chápáno i nadále.

Autor v závěru upozorňuje na vlastní disertační projekt, který zmíněná těžiště výzkumů k dějinám měst zohlední, přičemž v centru pozornosti se objeví problematika formování vedoucích skupin, jejich skladba a vliv na urbanizaci a vývoj měst.

ALEXANDER QUERENGÄSSER

Zakládání měst rodem Wettinů v míšeňské marce ve středověku

Pověst Wettinů jako zakladatelů měst nelze spojovat výhradně s kvantitou založených měst. Jen v sídelním území kapituly Merseburg lze nalézt kolem roku 1500 celkem šest měst. Arcibiskupové z Magdeburku založili na několika málo územích, která jim na přelomu 12. a 13. století patřila v oblasti Saska, dokonce tři města. Míšeňští biskupové založili čtyři. Na malých územích pod vládou purkrabích (Burggrafen), jako byl rod Dohna, šlo minimálně o tři města, u rodu von Schönburg celkem o šest měst a u rodu von Colditz ještě o dvě. Že Wettinové předčili ostatní říšská knížata právě jako zakladatelé mnoha měst, lze tedy již bezpečně označit za mýtus. Ale na základě čeho tato jejich pověst vznikla? Wettinové stále překonávali své sousedy jako mimořádně úspěšní podporovatelé měst. Autor příspěvku se pokusil konfrontovat zakládání měst markrabaty se situací na konkurenčních panstvích a současně porovnat města, u nichž existovaly určité geostrategické předpoklady (přechody přes řeky, poloha na křižovatce cest). Přitom se ukázalo, že to byla právě markrabská města, která zažívala větší rozkvět. V každém případě se až do období

raného novověku mohlo rozvíjet Lipsko v jedno z nejvýznamnějších tržních měst v říši, zatímco Schkeuditz, Taucha a Markranstädt zůstaly místy lokálního významu a Brandis se stal stěží více než vesnicí. Ukazuje to i vývoj počtu obyvatelstva. Grimma se měla stát nejvýznamnějším městem na horní Muldě (Mulde) a při silnici, která tudy vedla hlavní trasou z Lipska do Mísně, případně Drážďan. Wurzen se sice rozvíjelo, co se týká obyvatelstva, podobně intenzivně, ale to mělo jiné důvody. Toto město sice také profitovalo z dopravně-technického spojení, ale rozvoj je třeba vztáhnout spíše k místnímu němu hospodářskému potenciálu. Freiberg si mohl svůj význam jako centrum pro hornické profese udržet i po období významného rozkvětu těžby stříbra, což souviselo především s okolností, že z něj Wettinové na počátku raného novověku vytvořili vědecké centrum. Byla to nejen Strehla, ale především markrabská polabská města Pirna, Drážďany a Torgau, která se rozvíjela nejvýznamněji. Zásahu na tom měla především markrabata, která podporovala města a pomáhala jim k rozkvětu, částečně z vnitřního přesvědčení a částečně vlivem vnějšího tlaku.

Důvodem nebyla skutečnost, že by Wettinové byli chytřejší či šikovnější než jejich sousedé. Znalosti o tom, kde lze založit město a jak ho podporovat, měla sousední knížata také. Jejich pokusy však ukazují v případě budování země prostřednictvím zakládání měst na geostrategických důležitých místech na chytré a obezřetné, resp. až lstivé jednání (je třeba připomenout falšování listin). Že jim úspěch zůstal odepřen, souviselo s nedostatečnou zeměpanskou mocí. Jen ten, kdo skutečně disponoval mocí, mohl také udělovat práva. Kdo měl moc, mohl také lépe podporovat města. Ukazuje se zcela zřetelně, že wettinská města získala časem rozsáhlejší práva než jiná zeměpanská města. To přispělo k jejich růstu a v konečném důsledku posílilo znovu Wettiny.

Úspěšné budování zeměpanské moci ze strany markrabat vedlo k tomu, že měla možnost přidělit svým městům více práv než např. míšeňští purkrabí, kteří nemohli realizovat vlastní budování země a proto také nemohli propůjčit městská práva, která byla nutná pro další rozvoj, ani tak výhodně položenému místu, jako byl Lommatzsch. Mimo to lze zjistit, že Wettinové opírali od pozdního 12. století významněji budování země o zakládání měst, a nikoliv, jak to bylo stále běžné na západ od Saaly, o zakládání hradů a klášterů. Tak vytvořili bázi hospodářsky silně uspořádané země.

To, že v pozdním 13. století byli Wettinové spíše donuceni prodat důležitá města (Pirnu jako nejvýznamnější polabské město) nebo je dát do zástavy (Großenhain), je spíše důkazem vypovídajícím o neschopnosti některých markrabat v tomto období získat skutečnou výhodu ze všech vytvářených struktur a nabízených možností. V druhé polovině 13. století se Wettinové nacházeli v těžké zeměpanské krizi.

Vedle podpory zeměpána měl pro rozvoj města ve středověku přirozeně největší význam faktor polohy. Díky němu se rozvíjela nejintenzivněji obzvláště ta markrabská města, která ovládala důležité přechody přes řeky a ležela na významných dopravních uzlech, jako byly Grimma, Borna, Großenhain, Oschatz a Torgau, a nikoliv ta, která byla pouhými body na trasách cest, jako například Naunhof, Dahlen, Waldhain, Radeberg, Radeburg a Rötha.

Podpora měst, kterou realizovali Wettinové, nesmí být v žádném případě podceňována. Hustá síť měst v Sasku byla významná pro jeho hospodářský vývoj i v raném novověku. Produkce sukna, která byla v saských tkalcovných významnější než v jiných částech říše, představovala nakonec jeden z nejvýznamnějších základů pro budoucí roli Saska jako předvoje během industrializace v raném 19. století.

autorské resumé

NINA KÜHNLE

„Moje země má malá města.“ Perspektivy výzkumu malých měst na příkladu pozdně středověkého Württembergu

Dlouhou dobu stála v centru pozornosti výzkumu měst biskupská a říšská města, zatímco malá města zůstávala stranou jeho zájmu. S ohledem na velký význam drobného urbánního osídlení, které podle údajů Hektora Ammanna představovalo 94,5 % všech německých měst ve středověku, byly požadavky na jejich zohlednění ve výzkumu stále naléhavější. Jakmile se objevila první vlna prací věnovaných především definicím a typologiím, následovaly je jednotlivé vzorové výzkumy. Jako zvláště užitečné se nakonec ukázalo spojení malých a teritoriálních měst (Territorialstädte). To otevřelo v posledních letech pohled na řadu aspektů, jako je otázka zeměpanské městské politiky, výzkum celé městské krajiny nebo vzájemné vztahy zeměpána a skupin městských elit, speciálně sociálně historického těžiště, které jsou načrtnuty na příkladu pozdně středověkého Württembergu.

Hrabství Württemberg v jihozápadním Německu dospělo v důsledku štaufského úpadku k masivní expanzi, která v průběhu cca 250 let vedla k silnému uzavření teritoria a roku 1495 vyústila v jeho pozvednutí na knížectví. Tento rozvoj byl provázen mimořádným nárůstem počtu zeměpanských měst, u nichž se vesměs jednalo o malá města s méně než 2 000 obyvatel – přesně tak, jak to odpovídalo citátu v názvu stati, spojenému s hrabětem Eberhardem V., jemuž tato slova vložil do úst švábský básník z 19. století Justinus Kerner. V žádném případě nebyla role těchto měst malá, jak to reflektoval jejich vztah k vrchnosti: Zeměpánům sloužila tato města jako regionální správní centra, vojenská opevnění a zdroj finančních příjmů, a stávala se tak rozhodujícím faktorem zahušťování a intenzifikace panství. To bylo zřejmě především z řady opatření, která se k městům vztahovala.

Ve vrchnostenské struktuře Württembergu zaujala zeměpanská města vrchnou pozici. Jako nejvýznamnější vnitroměstská skupina se vyvinula tzv. „Ehrbarkeit“ (patriciát). Jednalo se o zámožnou horní vrstvu, která držela ústřední městské úřady a nadto jednala uvnitř svých měst prostřednictvím široce rozvětvených sítí příbuzenských a dalších osobních vazeb. Tyto vztahy zahrnovaly také hraběcí dům. Příslušníci tohoto patriciátu tak jako poddaní sice disponovali omezenými svobodami, ale jako vrchnostensší služebníci získali četná privilegia, byli k dispozici jako obchodní partneři a leníci a jako zastupci města mohli konec konců prostřednictvím své účasti politicky participovat na zemských sněmech. Zkoumání těchto četných vazeb nabízí příspěvek k výzkumu vývoje (malých) měst, který lze zahrnout pod výraz urbanizace.

autorské resumé

OLIVER AUGÉ

Od svazku měst ke kupeckému zájmovému společenství: Příspěvek historika hanzy k výzkumům dějin měst v posledních dvaceti letech

V období po roce 1990 zaznamenal výzkum hanzovních dějin významný kvalitativní skok kupředu. To se na jedné straně týká inovativních studií z oblasti hospodářských a kulturních dějin, přičemž druhé jmenované jistým způsobem nemají předchůdce, zatímco první zmíněné mohou zcela navázat na starší přípravné práce. Na druhé

straně jsou to výzkumy, které slouží metodicky propracovaným postupům výzkumů sociálních sítí a s nimi spojené prosopografii. Právě v posledních dvaceti letech se ostatně výzkumy hanzovní historie vyvinuly z čistě německého v mezinárodní bádání, na němž se aktivně účastní vědkyně a vědci z mnoha evropských národů. Navíc se od roku 1990 znatelně rozšířilo zkoumané období o pozdní etapu hanzy a místo soustředění na celek hanzy nastoupil významně pohled regionální. Historie hanzy byla tedy širě rozvíjena jako regionální historie. Na tomto pozadí se podařilo zodpovědět dosud nevyřešenou otázku o podstatě hanzy, a to nově a podle všeho upokojivě: Hanza nebyla žádným svazkem měst (Städtebund), ale také žádným městským státem, nýbrž, jak shrnul Matthias Puhle, organizací kupců, kteří využili svého dominantního postavení v domovském městě k zisku hospodářských a politických výhod, z čehož ovšem jejich domovská města mohla opět profitovat. Obchod těchto kupců lze chápat s přihlédnutím k dobovým omezením jako zcela globální.

autorské resumé

* * *

KATARÍNA NÁDASKÁ

Stredoveké Košice ako výskumná otázka v slovenskej medievistike s dôrazom na problematiku počiatkov mesta

Košice paria k významným mestám minulosti aj prítomnosti Slovenska. Výskum dejín mesta Košíc však nie je uspokojivý. Vládné v ňom roztrieštenosť názorov a koncom 20. storočia historický výskum mesta zoslabol. Naopak od 80. rokov 20. storočia aktívne prebieha stavebno-historický a archeologický výskum, čo len podčiarkuje absenciu aktuálneho historického výskumu. Taktiež chýba interdisciplinárna diskusia k otázkam mesta.

Štúdia podáva prehľad doterajšieho bádania (historiografia, archeologický a pamiatkový výskum) o stredovekých Košiciach. Venuje sa rozboru a výpovednej hodnote zachovaného archívneho materiálu k stredoveku mesta. Záverom sa sústreďuje na najdiskutovanejší problém k dejinám stredovekých Košíc, ktorým je vznik mesta.

Košice figurujú už v najstaršej uhorskej historiografii. Prvé moderné historické práce vznikali v 20. storočí z pera Vojtecha Wicka, Branislava Varsika, Ondreja R. Halagu, Štefana Eliáša, Jozefa Duchoňa, Ferdinanda Uličného a iných. Keď sa na Slovensku v poslednej tretine 20. storočia rozmáhal výskum miest, Košice, aj napriek pomerne dobrej zachovanosti stredovekých písomností, neboli vyhľadávaným objektom výskumu. Hlavnou témou skúmania bol najmä vznik mesta, taktiež hospodárske otázky, topografia mesta a najstaršie pamiatky. Aktuálne sa historický výskum mesta oživuje a pripravuje sa prvá odborná monografia k dejinám Košíc. Rozširuje sa taktiež rádius skúmaných tém k hospodárskym, spoločenským a cirkevným otázkam.

Problematika výskumu stredoveku mesta je komplikovaná, pretože nie sú objasnené základné javy ako vznik mesta, mestské privilégiium etc. Bolo formulovaných viacero teórií o vzniku mesta. Doteraz sa zakladali najmä na písomnom materiálu. Chýba komplexný interdisciplinárny prístup s využitím poznatkov pamiatkového a archeologického výskumu. Na základe najnovších poznatkov sa ukazuje, že Košice boli v 40. rokoch 13. storočia založené ako osada kráľovských nemeckých hostí samostatne na voľnom priestranstve, nie zlúčením viacerých osád. V okolí kráľovskej osady (budúceho mesta) fungovali staršie osady pôvodných obyvateľov, z ktorých najdominantnejšia bola osada *Cassa*. Po nej prevzalo meno aj rodiace sa mesto Košice.

Perspektíva výskumu stredoveku Košíc je stále rozsiahla. Viaceré stredoveké pramene nie sú informačne vyčerpané alebo ani známe, napr. mestské knihy a nezinventarizované listiny v Archíve mesta Košice či dominikánske listiny v generálnom dominikánskom archíve v Ríme. Na základe doterajších prameňov je však nutné sa zmieriť s tým, že niektoré otázky nebudú zrejme nikdy objasnené. Pramene nemožno násilne interpretovať. Najdôležitejší pre súčasný moderný výskum je interdisciplinárny prístup k starým aj novým témam dejín mesta.

JAROSLAV DOUŠA

Plzeň v letech 1547–1618. Poznámky k některým problémům vývoje města na základě dosavadního stavu znalostí

Autor informuje o vývoji Plzně v předbělohorském období také na základě poznatků z literatury posledního dvacetiletí. Město mělo

jedinečnou výhodou v poloze mezi Prahou a Norimberkem, z čehož plynul velký rozsah obchodu i rychlý tok informací. Jedním ze základů existence Plzně byly hradby, které se husitům nikdy nepodařilo dobýt. Obyvatelé je však v 16. století nedostatečně opravovali a zásadně nemodernizovali. Přitom krajské město realizovalo různé jiné investice, např. stavbu renesanční radnice (1559) nebo i koupi domu v Praze (1587 nebo před tímto rokem). Od roku 1420 byla Plzeň katolickým městem, ale o století později přešli někteří obyvatelé k luteránskému vyznání. Desetiletý zápas mezi katolickou většinou a nekatolickou menšinou skončil v roce 1578 tak, že mezi plzeňské měšťany mohli být přijímáni jen katolíci, a to i po vydání Majestátu zaručujícího náboženskou svobodu (1609). Ve městě však žila dál nekatolická menšina, která své zesnulé pohřbívala na hřbitově u kostelíka sv. Mikuláše na okraji předměstí.

Pobyty arciknížete Ferdinanda Tyrolského a císaře Rudolfa II. s jejich dvory v Plzni (1554–1555, 1599–1600) jako provizorní rezidenci prokázaly, že jde o město politicky, nábožensky i administrativně naprosto spolehlivé. Císař při průjezdu roku 1594 měšťské radě slavnostně řekl, že bude mít Plzeň i v budoucnu „ve zvláštní oblibě“, pomyslel dokonce na vybudování vedlejší rezidence, v roce 1607 si zde nechal upravit pro sebe dům a roku 1610 se jednalo o koupi dalšího. Při pobytu v Plzni císař dál zachovával své zvyklosti, mj. udržoval kontakty s Tychonem Brahem. Také svobodné ovzduší pro vědeckou práci zůstalo zachováno, i když se občas projevil obavy, zda se po nástupu nejvyššího kancléře Lobkovice podaří svobodu pro práci udržet.

Za vpádu Pasovských v roce 1611 se Plzeňští obávali jejich útoku, intervenci se však o něj nepokusili. Plzeň Pasovské nepodporovala, ale zůstala věrna císaři až do konce jeho vlády. Zároveň však radní i kancelář neprodleně informovali jiná města o pohybech této armády, aby se i jinde stačily včas učinit přípravy k obraně. Na počátku českého stavovského povstání zůstala Plzeň věrna Habsburkům, a proto ji 21. listopadu 1618 dobyla mansfeldská armáda. Napomohl tomu i kritický stav měšťského opevnění.

Plzeň se po roce 1547 stala po Praze druhým nejbohatším českým královským městem a i tato skutečnost podporovala úsilí katolické strany i menšiny.

autorské resumé

BOHDAN KAŇÁK

Podíl Státního okresního archivu Olomouc na výzkumu dějin měst ve středověku a v raném novověku v oblasti jeho územní působnosti za léta 1991–2011

Příspěvek je pojat jako koreferát k bilanční studii Ludmily Sulitkové a Hany Jordánkové, zabývající se historiografií ve vztahu k dějinám moravských královských měst ve středověku a raném novověku a edicemi městských písemností. V příspěvku byl však zvolen odlišný pohled. Zabývá se dvacetiletou retrospektivou badatelského úsilí olomouckého státního okresního archivu a může tak posloužit jako příklad publikační činnosti jednoho archivního pracoviště na regionálním stupni archivní sítě.

Postavení okresních archivů se za poslední dvacetiletí změnilo. V devadesátých letech minulého století byly navázány na nižší články veřejné správy a měly odborně i provozně autonomní postavení. V současné době je třeba Státní okresní archivy chápat v oboru historické vědy ve smyslu archivní legislativy především jako místní „vědeckovýzkumná pracoviště na úseku archivnictví, pomocných věd historických a regionální historie“ oblastních archivů. Bez ohledu na tuto skutečnost je v odborné produkci pracovníků olomouckého státního okresního archivu v průběhu sledovaného období patrná zřetelná kontinuita.

Významnou skupinu prací tvoří edice pramenů. Nejpočetnější oddíl představují příznačně studie věnované tématům z archivnictví a pomocných věd historických. Do bibliografie byly zahrnuty i práce věnované jiným městům v regionu v územní působnosti archivu – a nejen městům královským –, tedy studie jak z Uničova, tak i ze Šternberka a z Litovle. Při výzkumu měst ve středověku a v raném novověku tak olomoučtí archiváři zaměřovali v posledních dvaceti letech svoji publikační činnost zejména do tří tematických okruhů: do oblasti pomocných věd historických a archivnictví, jak jim ukládá zákon, do oblasti zpřístupňování pramenů například formou edic, které souvisejí jak s odbornou archivní činností, tak i s historickou prací, a posléze do sféry výzkumu regionální historie.

autorské resumé

DOCUMENTA PRAGENSIA XXXII/2

2013

Řídí Václav Ledvinka a Jiří Pešek

MĚSTA VE STŘEDOVĚKU A RANÉM NOVOVĚKU JAKO BADATELSKÉ TÉMA POSLEDNÍCH DVOU DESETILETÍ

Stati a rozšířené příspěvky z 30. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, Katedrou historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 11. a 12. října 2011 v Clam-Gallasově paláci v Praze

Sestavili Olga Fejtová, Michaela Hrubá, Václav Ledvinka,
Jiří Pešek a Ludmila Sulitková s redakční radou.
Redakční úpravy Olga Fejtová, Jaroslav Havel,
Veronika Knotková a Hana Vobrátilková.
Šéfredaktor Václav Ledvinka.

Lektorovali Josef Hrdlička a Ludmila Sulitková.
Překlad abstrakt a resumé do angličtiny Zuzana Maritzová.
Překlad resumé do němčiny a jazyková korektura
části německých textů Anna Ohlidal.
Jazyková korektura slovenských textů Martina Hrdinová.

Vydavatelé:

Archiv hlavního města Prahy, Archivní 6, 149 00 Praha 4 – Chodov,
[HTTP://WWW.AHMP.CZ](http://www.ahmp.cz)

a

SCRIPTORIVM[®]

spolek pro nekomerční vydávání odborné literatury,
252 41 Dolní Břežany čp. 397
[HTTP://WWW.SCRIPTORIUM.CZ](http://www.scriptorium.cz)
(jako svou 206. publikaci),
v Praze roku 2013.

Redakce za spolek Scriptorium,
sazba a grafická úprava Miroslav Veselka.
Obálka Marek Laštovka.

Výtiskl PBtisk Přebíram.

Vydání první. Náklad 550 výtisků.

Počet stran 712, vyobrazení 37.

Doporučená cena 352 Kč (včetně DPH).

ISBN 978-80-86852-63-8 (Archiv hl. m. Prahy)

ISBN 978-80-7414-710-4 (Filozofická fakulta UJEP v Ústí nad Labem)

ISBN 978-80-88013-10-5 (Scriptorium)

ISSN 0231-7443